Şarkiyat Mecmuası
Journal of Oriental Studies

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies 46, (2025): 403-449
DOI: 10.26650/jos.1619427

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Lübb-i Fazîlet: Molla Cami'nin Bir Kasidesinin Ahmed Remzi Akyürek Tarafından Yapılmış Çevirisi ve Açıklaması

Lubb-i Fazilet: Translation and Commentary on a Qasida of Molla Jami by Ahmed Remzi Akyurek

Uğur BORAN[1], Ekrem SAKAR[2]

[1]Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye
[2]Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir, Türkiye

ORCID: U.B. 0000-0002-8626-6461;
E.S. 0000-0001-9219-1438

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Uğur Boran (Dr. Öğr. Üyesi),
Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye
E-posta: ugurboran.kw@gmail.com

Başvuru/Submitted: 13.01.2025
Revizyon Talebi/Revision Requested: 10.03.2025
Son Revizyon/Last Revision Received: 15.03.2025
Kabul/Accepted: 17.03.2025

Atıf/Citation: Boran, Uğur., Sakar, Ekrem. "Lubb-i Fazilet: Translation and Commentary on a Qasida of Molla Jami by Ahmed Remzi Akyurek." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies 46* (2025), 403-449. https://doi.org/10.26650/jos.1619427

ÖZ

Bu çalışmada esas olarak son dönem Osmanlı şair, mutasavvıf ve âlimlerinden Ahmed Remzi Akyürek'in (1872-1944) klasik Fars şiirinin şöhretli ismi Molla Cami'nin *Fâtihatü'ş-Şebâb* adını verdiği divanında yer alan kırk beyitten müteşekkil kasidesine yazdığı *Lübb-i Fazîlet* adlı izahlı tercümenin çeviri yazılı metni sunulmuştur. Neşredilen metni bağlamına uygun bir şekilde aktarabilmek amacıyla Ahmed Remzi Akyürek'in hayatı ve eserleri, onun ilmî titizliğine ve Mevlevî geleneği içerisindeki tartışmasız mirasına ışık tutacak hacimde ve nitelikte ortaya koyulmuştur. Müellifin hayatına dair bilgiler temel olarak Hüseyin Vassâf, Sadeddin Nüzhet Ergun ve İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın nakillerine dayandırılmış, bu vesileyle Ahmed Remzi Akyürek'in eserleri üzerine bugüne değin yapılan çalışmalara toplu olarak işaret edilmiştir. Eser ile ilgili olarak sadece metin neşri yapılmamış, Osmanlı son dönemi edebî şerhlerinin karakteristik özelliklerini göstermesi açısından Akyürek'in, Cami'ye ait kadiseyi tercüme ve izah ederken nasıl bir yöntem izlediği incelemeye konu edilmiştir. Ardından söz konusu eserin nüshaları tetkik edilmiş ve müellifin elinden çıktığı düşünülen nüshanın özellikleri analize tabi tutulmuştur. Molla Cami'nin sözü edilen kasidesinin tasavvufi muhtevasının yanı sıra her beytinde mimarî bir incelikle inşa edilmiş olan söz ve lafız sanatlarına yönelik ayrı bir bahis açılarak sanatların anlam ve yapı çerçevesi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Remzi Akyürek, Molla Cami, Lübb-i Fazîlet, Metin Şerhi

ABSTRACT

This study presents an annotated translation of *Lubb-i Fazilet*, authored by the late Ottoman poet, sufi, and scholar Ahmed Remzi Akyurek (1872-1944), which is based on the forty-couplet poem by Molla Jami, a renowned figure in classical Persian poetry, found in his divan titled *Fatehat al-Sabab*. To properly contextualize the published text, an exploration of Ahmed Remzi Akyurek's life and works is provided, reflecting his scholarly diligence and significant legacy within the Mawlawi tradition. The biographical narrative draws on

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

the accounts of Osmanzade Huseyin Vassaf, Sadeddin Nuzhet Ergun, and Ibnulemin Mahmud Kemal Inal. Furthermore, the study highlights the existing research on Ahmed Remzi Akyurek's works to date. The publication encompasses not only the text of the work but also a thorough examination of Akyurek's methodology in translating and elucidating the qadisa. This analysis underscore the distinctive characteristics of literary commentaries from the late Ottoman period. Furthermore, various copies of the work have been investigated, with particular attention given to analyzing the features of the version thought to have been authored by the original writer. Beyond examining the mystical themes present in Molla Jami's qasida, the analysis delves into the verbal and literary artistry meticulously crafted in each couplet, striving to elucidate both the meaning and structural framework of these artistic expressions.
Keywords: Ahmed Remzi Akyurek, Molla Jami, Lubb-i Fazilet, Text Commentary

EXTENDED ABSTRACT

This study presents an annotated translation of the Lubb-i Fazilet, authored by Ahmed Remzi Akyurek, a prominent late Ottoman poet, mystic, and scholar. This translation focuses on the forty-couplet qasida contained within the divan of Molla Jami, a distinguished figure in classical Persian poetry, and includes transcription letters for clarity. To contextualize the published text, it is essential to explore the life, works, and contributions of Ahmed Remzi Akyurek, reflecting his scholarly diligence and significant contributions to the Mawlawi tradition. The biographical account primarily draws from the works of Huseyin Vassaf, Sadeddin Nuzhet Ergun, and Ibnulemin Mahmud Kemal Inal. Additionally, the study highlights various scholarly investigations on Akyurek's oeuvre. Beyond the mystical themes in Molla Jami's qasida, the research discusses the linguistic and artistic nuances exhibited in each couplet. This study analyzes both the meaning and structural framework of these artistic constructs, highlighting their architectural finesse.

Molla Jami is a prominent figure whose influence extends far beyond his contributions to classical Persian literature. His established position within the Persian scientific and literary heritage is noteworthy, and his impact on Ottoman scholars is significant. Beyond his works in Islamic sciences, Molla Jami's poetry and independent marhews, featured in his three-volume Persian Divan, have captivated Ottoman writers across various periods. The interest in his works has notably grown over time, particularly through the translations and commentaries that have emerged. A pertinent example of this engagement is found in Akyurek's concise treatise, Lubb-i Fazilet. This work reflects the ongoing interest in Molla Jami's poetry the Turkish Islamic literary tradition. Akyurek undertook the translation and exposition of a forty-couplet poem from Molla Jami's first divan meticulously, analyzing the rhetoric and figures of speech present in the text. His efforts not only elucidate the literary and mystical foundations of the poem but also highlight the intricate relationship between rhetoric, figures of speech, and meaning, drawing the attention of literary researchers to its significance.

Lubb-i Fazilet, authored by Ahmed Remzi Akyurek, serves as the focal point of this article. This work features a forty-couplet qasida by Molla Jami, accompanied by semantic and grammatical analyses of individual words within the couplets. It also presents translations of each couplet articulated in various expressions, as well as detailed explanations of the figures of speech employed throughout. Akyurek considered the title Lubb-i Fazilet, which translates to "the essence of virtue/matureness," particularly fitting for this endeavor. Notably, the sum of the letter values of this title corresponds to the date of its writing. This is the Hijri year equivalent to 1933-1934 in the Gregorian calendar.

Studies referencing the works of Ahmed Remzi Akyurek indicate that Lubb-i Fazilet is cataloged under inventory numbers 1475 and 1476 within the "Yazma Bağışlar" collection at the Suleymaniye Manuscripts Library. It is important to clarify that the work starts the beginning of book number 1475 and concludes on page 32b. The subsequent material beginning from page 33a and extending to the end of that volume, along with the content in book number 1476, comprises a distinct work that includes annotations of quotations from Ibn Arabi's Fusus al-Hikam. Furthermore, there exists an additional copy of the work, not previously mentioned, is housed in the collection of the Marmara University Faculty of Theology Library under inventory number 63. Evidence confirms that this specific work was authored by Ahmed Remzi Akyurek, and further details are elaborated in the associated article.

The term "fazilet," which serves as the title of this work, is typically translated as "virtue" in Turkish. However, in this particular context, as in al-Madinah al-Fadilah, it is more accurately interpreted as referring to perfection or maturity, which emanates from a foundation of values and worth. The qasida's religious, philosophical, and mystical characteristics, coupled with its occasionally didactic style, strongly indicate that this profound interpretation is intended.

In this document, the term "müfredât" is positioned directly below each couplet in the referenced qasida. This choice reflects the focus on individual meanings and grammatical features of the words contained within each couplet, thereby justifying the use of "müfredât" as a fitting title for this section. The analysis includes explanations of word meanings that alternate between lexical, definitions and contextual interpretations within the couplet. In addition, words and phrases are often broken down structurally to examine them as smaller semantic units. Commonly used terms in Turkish, deemed familiar to the audience, are indicated as "malûm" without providing their equivalents. Grammatical analysis of the words was conducted using Persian grammar rules. Although there may not be a strict ordering of the words based on their meanings and grammatical features, they are systematically presented in the order in which they appear within the couplet.

The individual meanings of the words within the couplet, as well as their functions, are meticulously examined. Following this analysis, the overall interpretations of the couplet are presented in the section titled "meâl." The choice to use the term "meâl" reflects a desire to uncover the intended message rather than focusing solely on literal words. As a result, in certain

instances, after outlining the intended meaning of the couplet, the term "yanî" is employed to introduce similar or supplementary sentences for further clarification.

In each couplet of the qasida, various figures of speech are identified, along with an explanation of the artistic performances associated with them, as outlined in the "sanat" section. Akyurek's commentary highlights that certain couplets contain different types of figures of speech, including sophisticated letter games that may be challenging to recognize. By introducing the topic of "sanat" for each couplet and conducting a thorough analysis of the figures of speech, Akyurek illustrates that one of the primary reasons for his finding the qasida worthy of commentary is its extensive use of figures of speech, which merits detailed examination.

Through a careful examination of the text found in the manuscript copies of this work, we seek to enrich the body of literature surrounding the writings of Ahmed Remzi Akyurek, as well as the Molla Jami collection in Turkey. This effort also enhances the field of Turkish-text commentary literature.

Giriş

Klasik eserler söz konusu olduğunda kimi eserlerin yazarlarını aştığı, hatta unutturduğu örneklere sıklıkla tesadüf edilir. *Don Quijote* romanını bilmeyen ya da duymayan pek yoksa da yazarı Cervantes'i tanıyanlar çoğunlukla azınlıktadır. Bunun aksine bazen de yazarların, yazdıkları eserlerin bir adım önünde oldukları bilinmektedir. Bu minvalde klasik Fars edebiyatı geleneği içinde Molla Cami[1] (ö. 898/1492), telifatını aşan isimler arasında hemen ilk sıralarda zikredilebilir. Nitekim klasik medrese geleneği için birincil önemi haiz eserlerden *el-Fevâ'idü'z-ziyâ'iyye* bu isimle neredeyse hiç tanınmazken *Molla Cami* denildiğinde bu ders kitabı anlaşılır. Fars ilim ve edebiyat geleneği içerisinde yeri oldukça sağlam olan Molla Cami'nin Osmanlı ulema ve udebası nezdindeki nüfuzu da son derece geniş ve derin olmuştur. İslamî ilimlere dair eserleri bir yana, üç ciltten müteşekkil Farsça divanında yer alan şiirleri ve müstakil mesnevileri Osmanlı ediblerinin hemen her dönemde ilgisine mazhar olmuş, yapılan tercüme ve şerhlerle bu alakanın boyutları artmıştır. Ahmed Remzi Akyürek'in *Lübb-i Fazîlet* adını verdiği muhtasar risalesi de sözü edilen bu alakanın bir yansıması olarak Türk İslam edebiyatı geleneğinde yerini almıştır. Akyürek, Molla Cami'nin *Fâtihatü'ş-şebâb* ismini verdiği ilk divanında[2] bulunan kırk beyitlik bir kasidesini tercüme ve izah ederek kasidede yoğun olarak işlenen söz ve lafız sanatlarını dikkatle çözmüş, böylece bir taraftan metnin edebi-tasavvufi zeminini açıklığa kavuştururken bir yandan da söz ve anlam sanatlarının anlam ile olan bağını kuvvetle inşa eden bir şiiri edebiyat araştırmacılarının ilgisine sunmuştur.

1. Ahmed Remzi Akyürek (Remzi Dede): Hayatı ve Eserleri

Ahmed Remzi Akyürek'in hayatına ilişkin bugüne değin aktarılan bilgilerin temelini teşkil eden kaynakların Hüseyin Vassâf'ın *Remzinâme*'si ile *Sefîne-i Evliyâ*'sı, Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* ile İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri* olduğu görülmektedir. Kendisini bizzat "Ahmed Remzî, el-Hanefî mezheben, el-Mevlevî mesleken ve meşreben, el-Kayserî mevliden, el-Üsküdârî meskenen" şeklinde tanıtmıştır.[3] Hüseyin Vassâf ve İbnülemin de Ahmed Remzi Akyürek'in Kayseri Mevlevihanesi şeyhi Süleyman Ataullah Efendi'nin oğlu olarak 1872 senesinde Kayseri'de dünyaya geldiğini ittifakla kaydetmişlerdir.[4] Buna ilaveten Hüseyin Vassâf'ın kaydına nazaran Akyürek'in babasının ismi meçhul dedesinin Konyalı olduğunun "söylendiğini" zikre değer bulması, onun Kayseri doğumlu olsa da aslen Konyalı olduğunu gösterir. Nitekim nesilden gelme postnişin bir ailenin ferdi olarak doğan

1 Müellifin hayatı ve eserleri hakkınd detaylı bilgi için bkz. Ömer Okumuş, "Abdurrahman Câmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 7 (İstanbul: TDV Yay., 1993), 94-99.

2 Bu divandaki bazı kaside ve gazellerin Vâsıta (ö. ?) tarafından şerh edildiği bilinmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Seyit Yavuz, "Vâsıta'nın Molla Câmî Dîvânı Şerhi", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 12 (Eylül 2023): 207-226.

3 Hasibe Mazıoğlu, "Ahmed Remzi Akyürek (Remzi Dede) 1872-1944", *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri* içinde (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 844.

4 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2. bs, (İstanbul: Kitabevi, 2011), 5: 275; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, 1. bs, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., 2002), 4: 1871.

Akyürek'in annesi Kadriye Emetullah Hanım tarafından silsilesinin Şeyh İbrahim Tennurî'ye dayandığı ifade edilir.[5] Eğitim hayatına Kayseri'de başlamış, sıbyan ve rüşdî mekteplerinde okuduktan sonra yakın çevresindeki büyüklerinden Arapça, Farsça ve edebiyat eğitimi[6] alan Ahmed Remzi Akyürek'in hususiyle bu iki lisanda[7] sâhib-i ihtisâs olarak nitelendiği dikkat çeker.[8] 1892'de İstanbul'a giderek Dîvân-ı Muhâsebât'ta maaşsız olarak[9] çalışmaya başlamasına rağmen "tavzîf olunamadığından", 1 yıl sonra Kayseri'ye geri dönerek burada bir yandan mutasarrıf Muhammed Nazım Paşa vasıtasıyla Kayseri Mekteb-i İdadisi'nde ahlak ve ulûm-ı dîniyye muallimliği yaparken diğer yandan medrese talebesine mevlevihanede Farsça gramere ilaveten *Gülistân*, *Bostân*, *Pend-i Attâr* ve *Mesnevî* gibi Farsça klasikleri okutmayı sürdürmüştür.[10]

Meşrutiyet'in ilanını takiben sırasıyla Konya, Kütahya, Kastamonu, Halep mevlevihanelerinde vazifelendirilmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Şam[11] ve Medine'ye gitmiş, Halep'in işgal edilmesi nedeniyle İstanbul'a dönmeye mecbur kalarak Üsküdar Mevlevihanesinde şeyhlik makamına tayin edilmiştir.[12] Bu süre zarfında Üsküdar'da farklı camilerde *Mesnevî* okutmuş, Meclis-i Meşâyih azalığı ile Medresetü'l-İrşâd'da tasavvuf müderrisliğinin yanı sıra Üsküdar Müfettişliği İdaresi'ndeki tekkelere ait işlerle ilgili mecliste azalık yapan Ahmed Remzi Akyürek, 1925 senesinde tekkelerin lağvedilmesi üzerine on seneyi aşkın hizmet edeceği

5 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 275.

6 Sadeddin Nüzhet Bey, Remzi Dede'nin babası Süleymân Ataullah Efendi'nin şair olmamakla beraber şiirden anladığını kaydeder ve Remzi Dede'nin, babasının okuduğu manzumeleri dinleyerek edebiyata karşı heves duyduğunu ve ilk olarak *Konyalı Şem'î Divanı*'nı okuduğunu belirtir. Bunun yanı sıra Remzi Dede'nin Farsça konusunda Kayseri Tahrirat müdürü Sami'den son derece istifade ettiğini, onunla Farsça konuştuğunu ve kendisinden Molla Cami'nin *Arûz-ı Fârisî*'si ile *Arûz-ı Endelûsî* adlı başka bir müellife ait eseri (Ahmet Cahit Haksever *Tasavvuf* (Ankara 2005, s. 399) dergisinde neşredilen "XX. Yüzyılda Üç Mevlevi Şeyhi: Veled Çelebi, Abdülbaki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek" başlıklı yazısında *Arûz-ı Endelûsî*'yi Molla Cami'ye nisbet etme yanılgısına düşmüştür ki bu muhtemelen Sadeddin Nüzhet Bey'in ifadesini aceleyle okumaktan kaynaklanmıştır) okuduğunu nakleder, bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, 1. bs, (İstanbul: Büyüyenay Yay., 2023), 1: 455.

7 Bunlara bir de ana dili Türkçeyi eklemek gerekmektedir. Zira Ahmed Remzi Bey, Sadeddin Nüzhet Bey tarafından "Türkçeyi en iyi bilenlerimizdendir." sözüyle nitelenmeye layık bulunmuştur. bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, 1: 457.

8 Hüseyin Vassâf'ın bu hususta vurguladığı ve bizzat şahit olduğu bir hadise onun dil konusundaki salahiyetine bir başka delil olarak kabul edilmelidir. Buna göre bir kandil gecesi Yenikapı Mevlevihanesinde bulunan Hüseyin Vassâf, o sırada kalabalığın içerisinde önde gelen bazı Fransızların da yer aldığını, Şeyh Abdülbaki Efendi ile görüşmek isteyen Fransız heyetin şeyh efendiyle Fransızca konuşmak istemesine rağmen şeyhin bunu reddetmesiyle Fransızlardan birinin Arapça konuşmaya başlaması üzerine Ahmed Remzi Akyürek'in heyet ile Şeyh Abdülbaki Efendi arasında mütercimlik yaptığını takdirle yadeder, bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 281.

9 İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, 4: 1871.

10 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 276; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, 4: 1871.

11 Hüseyin Vassâf, Ahmed Remzi Akyürek'in Şam'daki ikameti süresince Emeviye Camii'nde *Mesnevî* okuttuğunu ve Arapça takrir ettiğini, bu vesileyle insanların "nazar-ı istihsânını celb" ettiğini kaydeder.

12 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 276-278; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, 4: 1871; Hasibe Mazıoğlu, "Ahmed Remzi Akyürek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* c. 2 (İstanbul: TDV Yay., 1989), 304.

Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi başmemurluğuna[13] tayin edilmiştir.[14] Bu kütüphaneden istifa ettikten sonra[15] bir süre Ankara'da bulunmuş, burada Hasan Âli Yücel'in teklifiyle Eski Eserler Kütüphanesi'nde çalışmayı, ilerlemiş yaşına rağmen kabul etmiştir. Remzi Dede 6 Kasım 1944 senesinde maskat-ı re'si olan Kayseri'de "sessiz sedasız candan geçmiş", cenaze merasimi[16] akabinde Seyyid Burhaneddin Tirmizî'nin türbesine defnedilmiştir.[17]

Ahmed Remzi Akyürek'in irili ufaklı manzum mensur eserleri şu şekilde sıralanabilir: *Manzum/Mevzun Kavâid-i Fârisî*[18], *Tuhfetü's-sâ'imîn*[19], *Âyîne-i Seyyid Sırdân*[20], *Mir'ât-ı Zeyne'l-âbidîn*[21], *Gülzâr-ı Aşk*[22], *Rehnümâ-yı Marifet*[23], *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ*[24], *Bir*

13 Hakkı Süha Gezgin'in tabiriyle "canlı bir kütüphaneden farksız" olan Akyürek'in Hacı Selim Ağa Kütüphanesi görevi süresince dönemin önde gelen kültür ve sanat adamları tarafından sık sık ziyaret edildiği rivayet edilir. Bunlar arasında Süheyl Ünver, Feridun Nafiz Uzluk, Bedi N. Şehsuvaroğlu, Nihat Çetin, Sadeddin Nüzhet Ergun, Abdülhak Hamid Tarhan, Müsahipzade Celal, Süleyman Nazif, Hakkı Süha Gezgin, Hüseyin Vassâf, Yaman Dede, Arif Nihat Asya, Üsküdarlı şair Talat, Rauf Yekta Bey, Hasibe Mazıoğlu ve Louis Massignon gibi isimler yer almaktadır. Detay için bkz. Hasibe Mazıoğlu, "Ahmed Remzi Akyürek (Remzi Dede) 1872-1944", 849-850.

14 Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 281-282; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*, 4: 1872; Hasibe Mazıoğlu, "Ahmed Remzi Akyürek", 304.

15 Sadeddin Nüzhet, istifa tarihi olarak "aceleyle" 1937 tarihini kaydetmişse de Ahmed Remzi Akyürek'in istifa kararını yakınlarının araya girmesi neticesinde bir süreliğine ertelediği kaydedilir ki bu tarihin 1941 olduğuna yönelik tespit *Remzinâme* naşiri Yakup Şafak'a aittir. Her iki kayıt için bkz. Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, 1: 456; Hüseyin Vassâf, *Remzinâme*, haz. Yakup Şafak (Konya: Tekin Kitabevi, 2006), 34-35.

16 Cenazesinin kalabalık olduğunu belirten rivayetin yanı sıra sınırlı sayıda insanla icra edildiğine dair ifadenin çelişkisine önce Yakup Şafak, sonra Nuran Öztürk yeniden dikkat çeker, bkz. Nuran Öztürk, "Ahmet Remzi Dede (Akyürek) Hayatı (1872-1944) ve Tasavvufî/Edebî Yönü", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 1 (Haziran 2022): 352.

17 Hasibe Mazıoğlu, "Ahmed Remzi Akyürek (Remzi Dede) 1872-1944", 851.

18 1316 senesinde İstanbul'da basılmıştır.

19 Eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Muhittin Eliaçık, "Sultan Veled'in Oruç Kasidesine Bir Şerh: Ahmed Remzi Dede'nin Tuhfetü's-Sâ'imîn'i", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4, sy. 1 (2015): 430-442.

20 Eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Abdullah Satoğlu, *Mevlana'nın Hocası Seyyid Burhaneddin*, (İstanbul: İşçi Kredi Bankası Kültür Yay.), 49.

21 Nuran Öztürk, Zeynelabidin hazretlerinin menkabesini muhtevi 10 bendlik bu müseddesin Ali Rıza Karabulut tarafından Ubeydullah Tanrıkulu müstear adıyla *Erciyes Dergisi*'nin 28. sayısında neşredildiğini nakleder, bkz. Nuran Öztürk, "Ahmet Remzi Dede (Akyürek) Hayatı (1872-1944) ve Tasavvufî/Edebî Yönü", 375.

22 Eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Muzaffer Kılıç, *Vâhidî'nin Gül ü Bülbül Risâlesi Ahmed Remzi Akyürek'in Gülzâr-ı Aşk Çevirisi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021).

23 Eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Yusuf Turan Günaydın, "Ahmed Remzî Efendi'nin Reh-Nümâ-yı Ma'rifet Tercümesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7, sy. 16 (2006): 247-264.

24 Mesnevî'de yer alan dua ile ilgili beyitlerin bir araya getirildiği bu seçki Tâhirü'l-Mevlevî tarafından tercüme edilmiştir. İlgili tercüme üzerine yapılan çalışma için bkz. Uğur Can, "Tâhirü'l-Mevlevî Tercüme-i Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)" (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Günlük Karaman Seyahatnamesi[25], *Tuhfe-i Remzî*[26], *Târihçe-i Aktâb*[27], *Bergüzâr*[28], *Kayseri Şairleri*[29], *Mecmûa-i Eş'âr*, *Tekmiletü't-tarîka Ma'rifetü'l-hakîka*[30], *Mahbûbu'l-ehibbe*[31], *Miftâhü'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi*[32], *Fihrist-i Hûb*[33], *Üslûb-ı Mergûb*[34], *Zâviye-i Fukarâ*[35], *en-Nüshatü'ş-şâfiye fî Tercemeti's-sohbeti's-sâfiye*[36], *Mevzûât-ı Ulûm Fihristi*[37], *Süleyman Efendi Biyografisi*[38], *Farsça Divançe*[39], *Soy Risalesi*[40], *Lübb-i Fazîlet*.

Bunların yanı sıra Ahmed Remzi Akyürek'in Tâhirü'l-Mevlevî, Feridun Nafiz Uzluk[41] gibi isimlerle olan mektuplaşmaları da eserleri arasında zikredilebilir.

---

25 Eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Zeynep Koyuncu, "Karaman Mevlevihanesi ve Ahmed Remzi Dede'nin Bir Günlük Karaman Seyahatnâmesi", *Karaman Araştırmaları II* içinde (Konya: Palet Yay., 2019) 117-128.

26 Farsçaya yönelik manzum bir lugat olan bu eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Ahmed Remzi Akyürek, *Tuhfe-i Remzî*, haz. Ahmet Kartal (Ankara: Akçağ Yay., 2003).

27 Konya'daki çelebilere dair seksen dört beyitten müteşekkil bu manzume 1331 senesinde Şam'da basılmıştır.

28 Ahmed Remzi Akyürek şiirlerinin bir bölümünü bu eserde bir araya getirmiştir. 1329 senesinde Kastamonu Vilayet Matbaasında basılmıştır.

29 Hasibe Mazıoğlu bu kitabın kaybolduğunu kaydeder.

30 Mikail Bayram'a göre Ahi Evren'e ait olan ancak genellikle Sadreddin Konevî'ye nisbet edilerek anılan *Tabsıratü'l-mübtedî ve Tezkiretü'l-müntehî* adlı Farsça eserin tercümesidir. Eser hakkında yapılmış yayın için bkz. Sadreddin Konevî, Marifet Yolcusuna Kılavuz, *Tabsıratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî*, trc. Ahmed Remzi Akyürek, haz. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yay., 2002).

31 Aziz Mahmud Hüdayî'in Habbetü'l-mahabbe adlı Arapça eserinin tercümesi olan bu eserin neşri için bkz. Ahmed Remzi Akyürek, *Habbetü'l-mehabbe Tercümesi Mahbûbu'l-ehibbe - Sevenlerin Sevgilisi*, haz. Rasim Deniz (Kayseri, 1982).

32 *Osmanlı Müellifleri*'nin kitap ve müellif adına göre tanzim edilmiş bir fihristi olan bu eser 1346 senesinde İstanbul'da basılmıştır.

33 *Tuhfe-i Vehbî* ile Hayâtî şerhindeki lügatleri kolaylıkla tespit etmek maksadıyla kaleme alınmıştır.

34 *Nuhbe-i Vehbî* ile Hayâtî şerhindeki lügatleri kolaylıkla tespit etmek maksadıyla kaleme alınmıştır. Eser hakkında yapılan kısa inceleme için bkz. Güler Doğan Averbek, "Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'nin Nuhbe-i Vehbî ve Şerhi İçin Hazırladığı Üslûb-ı Mergûb Adlı Fihrist", *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (İstanbul: Yekder Yay., 2019), 301-317.

35 Köseç Ahmed Dede'nin *er-Risâletü'l-behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye* adlı Arapça eserinin tercümesidir. Detay için bkz. İbrahim Kutluk, "Mevleviliğe Dair İki Eser", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2, sy. 3-4 (1948): 289-300.

36 Köseç Ahmed Dede'nin *er-Risâletü'l-behiyye fî tarîkati'l-Mevleviyye* adlı Arapça eserine Şeyh Gâlib'in Arapça yazdığı eserinin tercümesidir. Detay için bkz. İbrahim Kutluk, "Şeyh Galib ve as-Sohbet-üs-Sâfiye", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 3, sy. 1-2 (1948): 21-47.

37 Görülebildiği kadarıyla böyle bir fihristten yalnıza Hüseyin Vassâf bahsetmiştir; ancak eser hakkında "mükemmel bir fihrist yapıp kütüb-hâne-i dehre yâdigâr eylemiştir" ifadesi dışında bilgi vermemiştir, bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5: 282.

38 Babasının özyaşam öyküsüne dair olan bu eserden Tâhirü'l-Mevlevî "Şeyh Süleyman Efendi Hazretleri'nin terceme-i hâlini yazdığına ne kadar memnun oldum" ifadesiyle söz etse de bugün bu eserin ele geçmediği anlaşılmaktadır, bkz. Tahir Olgun, *Çilehâne Mektupları*, haz. Cemâl Kurnaz - Gülgün Erişen (*Çilehâne Mektupları*'nda (Ankara: Akçağ Yay., 1995), 87.

39 Otuz iki adet Farsça şiirin neşri için bkz. Mehmet Atalay, *Ahmet Remzi Dede and His Persian Poems*, (İstanbul: Çantay Kitap Kırtasiye, 2007).

40 Metni Yakup Şafak tarafından tanıtılıp neşredilen bu risale hakkında detaylı bilgi için bkz. Yakup Şafak, "Üsküdar Mevlevihânesi Son Postnişîni Ahmed Remzi Dede'nin Soy Risalesi", *Mevlânâ Araştırmaları 7* içinde (Ankara: Akçağ Yay., 2021), 113-132.

41 Yakup Şafak ve Yusuf Öz, Dost, *Mevlânâ - Üsküdar Mevlevihanesi Son Postnişini Ahmed Remzi Akyürek'in Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk'a Gönderdiği Mektuplar*, (İstanbul: Ketebe Yay., 2022).

2. Lübb-i Fazîlet

Ahmed Remzi Akyürek'e ait eserlerden olan ve bu makalenin konusunu teşkil eden *Lübb-i Fazîlet*; Molla Cami'nin remel bahrinin *mefâ'îlün fâ'ilâtün mefâ'îlün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmış, kırk beyitten oluşan bir kasidesini, şiirdeki beyitlerin kelimelerin tek tek anlamsal ve dil bilgisel çözümlemelerini, her bir beytin farklı ifadelerle tercümesini ve yine her beyitte bulunan lafız sanatlarının açıklamasını içermektedir.

2.1. Eserin mahiyeti, künyesi, tarihi ve nüshaları

Esere ait bilgilerin tamamı, eserin tespit edilen iki yazma nüshasının başında (1[a] no'lu varak) geçen kayıtlarda yer almaktadır:

> "Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm
> Mollâ 'Abdu'r-raḥmân Câmî ḳuddise sirruhu's-sâmî ḥażretleriniñ neṣâyiḥ-i 'ârifâne ve ṣanâyi'-i bedâyi'-perverâneyi muḥtevî ḳırḳ beytden 'ibâret bir ḳaṣîde-i ferîdeleri îżâḥ ve terceme edildi. Aṣlıñ metn-i metîninde görülen ma'ânî-i daḳîḳa ve elfâẕ-ı raḳîḳa i'tibârıyla ve terceme târîḫini bildirmek üzre *Lübb-i Faẓîlet* nâmı verildi, ve bi'llâhi't-tevfîḳ."

Akyürek, Molla Cami'den aldığı kırk beyti izah ve tercüme ettiğini belirtse de gerek müfredât kısmındaki ilave bilgiler gerekse meâl kısmında verilen farklı anlamlar, metnin tercümeden ziyade bir şerh olarak telakki edilip edilemeyeceği meselesini en başta tartışmayı zorunlu kılmaktadır. Terim anlamıyla "tercüme"den bir dilden başka bir dile aktarım anlaşılıyorken "şerh"den bir metnin açıklanıp yorumlanması anlaşılmaktadır. Bu durumda, başka dilden alınan bir metin Türkçe olarak açıklandığı takdirde hem tercüme hem de şerh yapılmış olur. Bu da Türkçe haricindeki metinlere yapılan her şerhin aynı zamanda bir tercüme olduğunu göstermektedir.[42] Bu perspektiften bakıldığında Akyürek'in yaptığının bir yönüyle "şerh"e girdiği açıktır. Fakat Akyürek, çoğu şerhte olduğu üzere uzun izahlardan mümkün mertebe kaçındığı gibi şerh adlandırmasından da imtina ederek hazırladığı metni "izah ve tercüme" olarak vasıflandırmıştır. Dolayısıyla Akyürek'in bu tutumuyla, metnin "açıklamalı çevirisini yapmak" ama metni "yorumlamamak" suretiyle tipik bir şerh ortaya koymadığı öne sürülebilir.

Kayıtta, eser için "faziletin özü" anlamına gelen *Lübb-i Fazîlet* adının uygun görüldüğü ve bu ismin harf değerleri toplamının aynı zamanda eserin yazıldığı tarihi verdiği belirtilmiştir. Eserin adını oluşturan harflerin ebced değeri toplamı olan 1352 sayısı ayrıca her iki nüshada,

42 Sadık Yazar, bunu şöyle temellendirmiştir: "Türkçenin dışındaki bir dil ile (Arapça, Farsça) yazılan metinler Türkçe olarak şerh edilirken, kaynak metnin anlamı da bir şekilde Türkçeye aktarılır. Genel olarak bu şerhlerde takip edilen usul dolayısıyla, evvela şerh edilen metindeki kelimeler teker teker gramer özellikleri bakımından tahlil edildiği gibi, bu kelimelerin birebir Türkçe karşılıkları ile metin içinde aldıkları anlamlar da verilir. Ancak şerh türü eserleri tercüme olarak değerlendirmemizin asıl sebebi, özellikle edebî şerhlerin çoğunda "ma'nâ-yı beyt, tercüme-i beyt" gibi ifadelerle kaynak metnin sözcüğü sözcüğüne veya buna yakın bir strateji ile Türkçeye aktarılmasıdır." bkz. Sadık Yazar, "Anadolu Sahasında Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 16.

eserin adının geçtiği kısmın altına iliştirilmiştir. Bu hicri tarih, miladi olarak 1933-1934'e tekabül etmektedir.

Akyürek'in, tercümesine bu ismi uygun görmesi, yer yer üslubun didaktik bir özellik gösterdiği kasidenin dinî-hikemi-tasavvufi mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, "fazîlet" ile murad edilen mananın genel anlamından farklı olduğudur. Fazîlet kelimesi Türkçede genellikle "erdem" olarak karşılansa da burada bu sözcükle - tıpkı Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-fâzıla* adlı eserinde olduğu gibi - kıymet ve değer hasılası olan kemal/olgunluk kastedilmiştir.

Ahmed Remzi Akyürek'in eserlerinden bahsedilen çalışmalarda *Lübb-i Fazîlet*'in Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar koleksiyonuna kayıtlı 1475 ve 1476 envanter numaralı defterlerde olduğu belirtilmiştir. İlk defterin başında "Lübb-i Fazîlet, Mollâ Câmî'den kırk beytin tercümesi, birinci kısım, Ahmed Remzî" ibaresi geçmekte, ikinci defterin başında ise "Lübb-i Fazîlet'in mâbadı, Mollâ Câmî'den kırk beytin tercümesi, ikinci kısım, Ahmed Remzî Dede" kaydı yer almaktadır.[43] Halbuki söz konusu eser, 1475 numaralı defterin başından başlayıp 32^{b} no'lu yaprakta bitmektedir.[44] 33^{a} no'lu yapraktan başlayıp defterin sonunda biten ve 1476 no'lu defterde devam eden eserin ise İbn Arabî'nin *Füsûsu'l-hikem*'inden yapılan iktibasların şerh edildiği başka bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin, *Lübb-i Fazîlet*'in zikredildiği çalışmalarda sözü edilmeyen diğer nüshası, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi koleksiyonuna kayıtlı 63 envanter numaralı defterdir.[45] Bu defterin Ahmed Remzi Akyürek tarafından yazıldığını gösteren bazı karineler mevcuttur. Ancak bunlara geçmeden önce, YB nüshasının kesinlikle müellif nüshası olmadığının altının çizilmesi gerekir. Zira YB nüshasının başında, yukarıda zikredilen kaydın altında başka bir kayıt daha bulunmaktadır:

> "edîb-i kemâlât-perver şeyḫ Aḥmed Remzî efendi ḥażretleriniñ bir nâdire-i ḳıymetdâr olan aṣlıyla fer'ini teberrüken bu deftercige yâdigâr olaraḳ ḳayd etdim.
> 20 Şubaṭ 1934
> Aḥmed Şerîf"

Bu kayıtta Ahmed Şerîf adlı kişi, eseri istinsah ettiğini, yani bu nüshanın müstensih nüshası olduğunu beyan etmiştir. Kayıtta dikkat edilmesi gereken başka bir husus, eserin sadece "aslı"nın değil, "fer"inin de metne eklendiğinin ilam edilmiş olmasıdır. Bu minvalde MÜ nüshasıyla yapılan mukayese sonucunda YB nüshasında saptanan ilaveler, YB nüshasında metin dışı unsurların mevcudiyetini kanıtlamaktadır. Ayrıca bu, YB nüshasının MÜ nüshasından değil, başka bir nüshadan istinsah edildiğine işaret etmektedir. Öyleyse MÜ ve YB nüshaları haricinde henüz - tarafımızca - tespit edilememiş başka bir nüshanın varlığı da söz konusudur. YB nüshasının müstensihi Ahmed Şerîf'in, nüshasına miladi bir istinsah tarihi eklemesi de

43 Bu hata büyük olasılıkla defterlere bakılmaksızın DİA maddesindeki bilginin tekrarlanmasından kaynaklanmaktadır. Bilginin yer aldığı madde için bkz. Hasibe Mazıoğlu, "Akyürek, Ahmed Remzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1989), 305.

44 Bu nüsha, makalenin geri kalan kısmında kısaca YB nüshası olarak adlandırılacaktır.

45 Bu nüsha, makalenin geri kalan kısmında kısaca MÜ nüshası olarak adlandırılacaktır.

ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü miladi 20 Şubat (1)934 olan bu tarih, hicri takvimde 6 Zilkade 1352'ye karşılık gelmektedir. Bundan da eserin telif senesiyle aynı yıl içinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

MÜ nüshasının müellif nüshası olduğuna işaret eden deliller ise şu şekilde sıralanabilir:

Öncelikle MÜ nüshasının, YB nüshasındaki ilaveleri içermemesi göz önünde bulundurularak, YB nüshasından daha eski tarihli bir nüsha olduğu kesin olarak söylenebilir. YB nüshasının istinsah tarihi, eserin telif tarihiyle aynı olduğuna göre, MÜ nüshasının telif tarihi ile eserin telif tarihi bire bir örtüşmektedir.

YB nüshasında, kitabın künyesiyle ilgili kayıt "bende-i ḥażret-i Aḥmed Remzî" biçiminde biterken MÜ nüshasında aynı ibare, önce "bende-i ḥażret-i Aḥmed", sonra "Remzî" şeklindedir. İbare, YB nüshasındaki gibi yan yana yazıldığında "Hazret-i Ahmed Remzî'nin kulu" anlamına geldiği için, nüshanın Remzi Dede'den değil de onun müridi ya da muhibbi olan bir kimsenin kaleminden çıktığına delalet eder. İkinci şekliyle, yani "Hazret-i Ahmed'in kulu" ibaresinden sonra "Remzî" için alt satıra geçildiğinde, ibare bir bütün olarak "Hazret-i Ahmed'in kulu olan Remzî" manası kazanır. Bu da Remzî Efendi'nin adını yazmakla beraber aynı zamanda kendisini Hz. Ahmed'in, yani Hz. Muhammed'in kulu olarak nitelediğini gösterir. Üstelik MÜ nüshasındaki bu münferit "Remzî" kelimesi, kayıttakinden farklı şekilde, imza formunda yazılmıştır. "Remzî" kelimesinin bu şekilde yazılması da nüshanın Akyürek'in elinden çıktığını destekler niteliktedir.[46]

YB nüshasında, metnin sonunda yer alan, Tâhirü'l-Mevlevî'nin fâilâtün/fâilâtün/fâilün vezniyle yazdığı manzum takriz, "ḥażret-i Ṭâhirü'l-Mevlevî'niñ taḳrîżi" başlığıyla verilmiştir. MÜ nüshasında ise bu takriz herhangi bir başlık verilmeden yazılmıştır. Yazı karakteri, takrizin metni yazan kalemden çıktığını gösterdiği için Akyürek'in, bu takrizi olduğu gibi defterine kaydetmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira MÜ nüshası da başkası tarafından yazılmış olsaydı, yani istinsah mahsulü bir nüsha olsaydı, aynı YB nüshasında yapıldığı gibi takrize bir başlık eklenmesi söz konusu olabilirdi.

Bunların haricinde MÜ nüshasında, 7. beytin müfredat kısmında yer alan bir ifadede haşiyeye çıkılarak sahh kaydı düşülmesi, bu nüshanın Akyürek'in elinden geçtiğine dair başka bir karine mesabesinde değerlendirilebilir.

Nüshalarla ilgili değinilmesi gereken son konu, MÜ nüshasının sonundaki nottur. Tâhirü'l-Mevlevî'nin takrizinin altında başka bir manzume[47] daha bulunmaktadır:

"Mevlânâ!
Câmî'niñ remz ü işârâtını feṭḥ eylediñiz
sizi sevḳ etdi buna ismiñiziñ sırrı derim
rûḥ-ı Câmî'yi uyandırdığıñızdan dolayı
ben de Ṭâhir gibi sa'yiñizi tebcîl ederim."

46 Sayfa ve yazının görüntüsü Ek-1'de mevcuttur.

47 Manzume, aruz vezninin feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün kalıbıyla, kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır.

Bu takriz "Ḫulûṣî Rizevî" imzasını taşımaktadır.[48] Hem yazı tipi hem de kullanılan kalem, ne metinle ne de Tâhirü'l-Mevlevî'nin takriziyle uyuşmaktadır.[49] Dolayısıyla bu manzumenin, metne sonradan, başka biri tarafından eklendiği anlaşılmaktır. Nüshanın Hulusî Rizevî tarafından yazıldığına dair herhangi bir ispat hükmü de taşımamaktadır.

2.2. Eserin İncelemesi

2.2.1. "Müfredat" bölümü

Eser, Akyürek'in bizzat ilan ettiği üzere Molla Cami'nin kırk beyitten oluşan bir kasidesinin tercümesi ve izahıdır. Eserde söz konusu kasideden muktebes her beytin hemen altında "müfredât" başlığına yer verilmiştir. Burada Farsça kasidenin her bir beytini oluşturan kelimelerin tek tek anlamlarından ve dil bilgisel özelliklerinden söz edildiği için müfredat başlığının bu bölüme uygun bir başlık olduğu söylenebilir. Kelimelerin anlamları açıklanırken bazen lugavî manaları bazen de beyit içindeki anlamları verilmiş, kimi zaman sözcük ve sözcük grupları yapısal olarak parçalanarak küçük anlam birimleri hâlinde tetkik edilmiş, kimi zaman da Türkçede yaygın olarak kullanılan ve herkesçe bilindiği düşünülen kelimelerin karşılığı verilmeden "malum" yazılmak suretiyle iktifa edilmiştir. Gramer açısından çözümlenen sözcükler ise Farsça dilbilgisi kaideleri altında incelenmiştir. Anlam ve dilbilgisi yönüyle analiz edilen kelimeler arasında herhangi bir tertip olmamasına karşın bu sözcüklere, beyitte yer aldıkları sırayla, düzenli bir biçimde yer verilmiştir.

Müfredat bölümünde yapılan açıklamalardan bazıları, bu bölümün zaman zaman şerh mahiyeti kazandığını göstermektedir. Bu olağan dışı izahlar, bazı sözcüklerin beyitteki manasının dışında açıklanması gereksiniminden kaynaklanmıştır. Örneğin 16. beyitteki "mücerred" ile 24. beyitteki "sûfî" kelimeleri hakkında, tasavvufi ıstılahtan olmaları hasebiyle ek bilgiler yerleştirilmiş; yine 17. beyitte geçen Anka kuşunun efsanevi özellikleri üzerine uzunca malumat verilmiş; öte yandan 38. beyitte kasidenin sahibi "Cami"nin adının geçmesi fırsat bilinerek şairin yaşam öyküsünden bahsedilmiştir.

2.2.2. "Meâli" bölümü

Beyti oluşturan kelimelerin tek tek manaları ve beyit içindeki görevleri açıklandıktan sonra beytin bir bütün olarak hangi manaları kazandığı, "meâli" başlıklı bölümde verilmiştir. Meâl kelimesinin tercih edilmesi, "tam olarak ne söylendi" sorusuna yanıttan ziyade "ne anlatılmak istendi" sualine cevap arandığını göstermektedir. Bundan dolayı kimi yerlerde beyitte söylenmek istenen verildikten sonra "yanî" sözcüğü ile devam edilerek aynı ya da benzer cümleler katılmıştır. Örneğin 15. beytin meâli şöyledir: "niceye dek yemek içün dûstlarıñdan aḳşam ve

48 Bu zatın ilk Rize müftüsü Mehmed Hulusi Efendi olması ihtimal dahilindedir. Bahsi geçen şahıs için bkz. İsmail Kara, *İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Rize Hadisesi - Hac Hatıraları*, 2. bs, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2004).

49 Sayfa ve yazıların görüntüsü Ek-2'de mevcuttur.

ṣabâḥ köşe ṭutarsın, ya‘nî sofraya gelüp yemek yerler ḳorḳusuyla iḥvânıñdan aḳşam ṣabâḥ ne zamâna ḳadar köşe bucaḳ ḳaçar ṭurursun; yemek yedirmeniñ leẕẕetini ṭanırsañ ṭa‘âmıñ ṭadını ne zamân ṭadarsın, ya‘nî iṭ‘âm-ı ṭa‘âmdaki insânî ve ma‘nevî ẕevḳ ü leẕẕeti ṭanıdıḳdan ṣoñra yalñız yemek yemeniñ ṭatsız olduġunu añlarsın”. Görüldüğü üzere beytin her bir mısraından çıkarılan anlam verilmekle yetinilmemiş, daha anlaşılır olması adına alternatif ifadeler sarf edilmiştir.

YB nüshası ile MÜ nüshasındaki en ciddi farkların “müfredât” ve “sanat” değil de “meâli” kısımlarında tebarüz etmesi, beyitler anlamlandırılırken alternatif ifadelerin arttığını göstermektedir. YB nüshasında bazen MÜ nüshasına benzer bazen bu nüshadan tamamen farklı bir ifade bulunmaktadır; bazense MÜ nüshasındaki metne ilave cümleler görülmektedir. Cümle yapılarına bakıldığında, YB nüshasındaki cümlelerdeki farklılıkların, meâl kısmının daha düzgün bir Türkçe ile ifade edilme amacına dayandığı, başka bir deyişle “metni tashih etmek” gayesine mebni olduğu söylenebilir. Söz gelimi 14. beyit MÜ nüshasında “ẓulm meẕhebli olanlar, ya‘nî ẓulmü meslek ittiḫâẕ edenler dîniñ düşmanlarıdırlar; mümkün olursa o ḳavmi ṭopla ve başlarını düşür ki dîniñ ḳıvâmı budur” şeklinde çevrilmişken YB nüshasında “ẓulm i‘tiyâd edenler dîniñ ḫaşmı olduġundan ḳâdir iseñ dîniñ ḳıvâmı nâmına onları ṭoplayıp i‘dâm et” olarak çevrilmiştir. Yine 11. beytin tercümesi MÜ nüshasında “ecelden ve onun inḳılâbından yâd eyle ki, ya‘nî bir gün ecel gelip de ḥayâtınıñ intiẓâmını altüst edeceğini ḫâṭırıñda ṭut; zîrâ ecel inḳılâbı nefsi sert ve ḥarûn at gibi olan kimseleriñ başına gemdir” şeklindeyken YB nüshasında “eceli ve onuñ inḳılâblarını unutma ki o inḳılâb nefsi azġın olanlarıñ başına dizgin gibidir” şeklindedir. Dolayısıyla metnin orijinaline en azından söz dizimi açısından daha fazla sadık kalınan MÜ nüshasındaki cümlelerin, Türkçeye daha uygun ve daha anlaşılır olması adına başkaları - ya da bizzat Akyürek - tarafından müdahelelerde bulunulduğunun saptanması, bu nüshanın henüz tebyiz edilmemiş eserden istinsah edilmiş olduğu olasılığını da düşündürmektedir.

Meâl kısmındaki çeşitlilik, birkaç yerde, metnin divanla olan sözcük farklılığından yahut nüshalar arasındaki kelime farklılığından kaynaklanmıştır. Buna misal olarak 27. beyit verilebilir. MÜ nüshasında “mürâ’î yüz ve daha ziyâde kerem ve iḥsân eylemiş ne fâ’idesi var, ḫâlbuki o keremi üstüne bir iki ḥarf artırsa kerîmleriñ ṣadrı eñ ileride bulunanı olur” şeklinde yapılan tercümeye YB nüshasında “mürâ’î yüz belki daha ziyâde kerem ve iḥsânda bulunur, ḫâlbuki riyâyı terk etmek ṣûretiyle keremine bir iki ḥarf daha ‘ilâve etseydi ṣadr-ı kerem olurdu” ifadesi eklenmiştir. Burada MÜ nüshasındaki çevirinin yükleminin geniş zamanda, YB nüshasındaki tercümenin yükleminin ise geçmiş zamanda çekimlenmesi dikkate değerdir. Zira metindeki beyitte “olurdu” anlamına gelen “bûd” [بود] kullanılırken divanda[50] onun yerine “olur” manasına gelen “şeved” [شود] geçmektedir. YB nüshasındaki çeviri yapılırken bu versiyon dikkate alınmış olmalıdır.

50 Nûrüddîn Abdurrahmân b. Ahmed Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü’ş-şebâb)*, ed. Alâhân Efsahzâd, c. 1 (Tahran: Merkez-i Mütâleât-ı İrânî, 1999), 93.

Akyürek'in meâl kısmında zorlandığı tek yer 12 numaralı beyittir. Çünkü "hemdem ve dûstlarıñdan kendi gözüñle 'âḳıbet onu görürsün, onların ḳanını intiḳâm ḳılıcıyla dökseñ de; beytiñ añlayabildigim me'âlinden bir şey ḥâṣıl olmuyor" diyerek bu beyti doğru düzgün anlamlandıramadığını ifade etmiştir. Akyürek'in bu ifadesi, beyitteki söz diziminin biraz karmaşıklığından kaynaklanmış olabilir. Nitekim YB nüshasında "arḳadaşlarıña intiḳâm besler ve ḳanlarını dökerseñ nihâyet onlardan da 'aynı mu'âmeleyi görürsüñ" ifadesiyle doğru anlamın daha sonra çıkartılabildiği müşahede edilmektedir.

Meâl kısmına dair değinilmesi gereken son husus, 20. beytin anlamının okuyanlar için daha anlaşılır kılınması adına Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye*'sinden 10 beyitlik bir iktibas bulunmasıdır.

2.2.3. "Sanat" bölümü

Kasidenin her beytinde lafız sanatları aranmış ve tespit edilen sanatların nasıl icra edildiği "sanat" kısmında açıklanmıştır. Akyürek'in şerhinden, farklı türden lafız sanatlarını içeren beyitlerden bazılarında saptanması güç harf oyunlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Akyürek'in her beyit için "sanat" bahsi açması ve kimi zaman ince ayrıntılara inerek lafız sanatlarını tespit etmeye çalışması, "ṣanâyi'-i bedâyi'-perverâneyi muḥtevî" olarak tavsif ettiği bu kasideyi şerh etmeye değer bulmasında büyük etkenlerden birinin, kasidenin izaha muhtaç mebzul miktarda lafız sanatı ihtiva etmesi olduğunu göstermektedir. Bu argümanı temellendirmek adına Akyürek'in tercümesinde lafız sanatlarını tespit etmek için dört yöntem tatbik ettiği söylenebilir:

2.2.3.1. Harf eklenmesi ve çıkarılması yoluyla yeni kelimeler üretildiğinin gösterilmesi:

Beytin bazı kelimelerindeki harflerin, yer aldığı kelimeden alınması/atılması ve alınan harflerin başka bir kelimeye eklenmesi yoluyla yine aynı beyitte mevcut olan diğer bir sözcüğün oluşturulması, Akyürek'in lafız sanatlarını tespit ederken başvurduğu ilk yöntemdir. Buna örnek olarak 26 numaralı beytin sanat kısmı verilebilir. Öncelikle beytin ilk mısraında bulunan subh [صبح] kelimesinin ilk harfi "sâd" [ص] ve şâm [شام] sözcüğünün son harfi "mîm" [م] alınmıştır. Ardından ikinci mısraın başında yan yana bulunan "dil" [دل] ile "ziyâd" [زياد] arasında anlamsal açıdan ilişki kurulmuştur. Şöyle ki "dil"in manası "kalp"tir ve kalp de mensup olduğu varlığın içinde, yani ortasında bulunur. Bu yönüyle "ziyâd" sözcüğünün ortasındaki "yâ" [يا] sesine işaret edilmektedir. Bu ortadaki "yâ" [يا] aynı şekilde ilk mısradan alınan "sâd" [ص] ile "mîm" [م] harflerinin arasına yerleştirilince "sıyâm" [صيام] sözcüğü meydana gelir. O da ikinci mısranın son kelimesidir.

Lafız sanatı tespit etmek adına harf ekleme ve çıkarma denemelerinin sadece başka bir kelimenin varlığını ispatlamaya matuf, gelişigüzel olarak gerçekleştirilmediğinin altını çizmek gerekir. Zira yapılan harf aktarımlarının çoğu, beyitteki manayla kısmen yahut tamamen ilgilidir.

Mesela yukarıdaki örnekte "subh" kelimesinin baş harfinin ve "şâm" sözcüğünün son harfinin alınması, sabahın günün başlangıcını ve akşamın günün bitişini imlemesinden dolayıdır. Ortalarına eklenen "yâ", bahsi geçtiği üzere, yanındaki kalp kelimesiyle ilişkilendirilmiştir. Ortaya çıkan "sıyâm" yani oruç sözcüğü, sabah başlayıp akşam biten, insanların kalplerini yumuşatan ve temizleyen bir ibadet olduğu için günün başını ve sonunu temsil eden harflerin arasına kalbi temsil eden hece getirilmesi yoluyla tesis edilmiştir.

2.2.3.2. Gösterge unsurlarının ilişkilendirilmesi yoluyla sözcüklerin yerinde kullanımının temellendirilmesi:

Beyitlerde bulunan kelimeleri meydana getiren harfler kimi zaman sadece biçimsel özellikleriyle irtibatlandırılarak teşkil ettikleri sözcüklerin anlamlarına göndermelerde bulunulmuştur. Örneğin 35. beytin sanat kısmında ilkin "devât" [دوات] kelimesinin birbirine bitişmeyen harflerden müteşekkil olduğu belirtilmiştir. Sonundaki "te" [ت] harfi, kendisinden bir önceki elif [ا] ile bitiştirilirse "let" [لت] hecesi ortaya çıkar ve sözcük "devlet" [دولت] haline dönüşür. O da ikinci mısraın ilk sözcüğüdür. Sanatı ortaya çıkartan ise bu bitiştirmenin dayandırıldığı nedendir. Beytin anlamı şöyledir: "Fazîlet divitinin bendleri dağılmıştır, sonunda birbirine kavuşursa ne acayip bir devlet olur." Dağılmış bendlerin, yani "devât" kelimesinin harflerinin hangilerinin kavuşacağına işaret eden kelime "sonunda" anlamına gelen "âhir" [آخر] sözcüğüdür. Bu sözcüğün mısradaki bağlamında kazandığı mananın yanı sıra kelimenin son kısmının bitiştirilmesine işaret ettiği kabul edilmiştir.

Gösterge unsurlarının ilişkilendirilmesinde dikkat edilmesi gereken başka bir husus, gösteren/nesne/ses ile gösterilen/değer/anlam arasında kasıtlı ve planlı inşa edilen doğal bir bağ olduğunun iddia edilmesidir. 34. beytin sanat bölümü buna güzel bir örnektir. Evvela, ilk mısranın son kelimesi olan "fazl"da [فضل] biri "fe" [ف] ve diğeri "dât" [ض] harfinde olmak üzere iki adet nokta olduğu belirtilmiştir. Ardından bu iki noktanın, aynı mısrada bulunan "âkıl" sözcüğünün [عاقل] ortalarında bulunan "kâf" [ق] harfinde toplandığı dile getirilmiştir. "Kâf"ın [ق] üzerinde yan yana bulunan bu iki nokta aynı sözcüğün, yani "âkıl" [عاقل] kelimesinin diğer harflerine dağıtılırsa, ("lâm" [ل] ve "elif" [ا] harfleri nokta almadığı için) bir noktası "kâf"ın [ق] üzerinde kalır ve bu harf artık "fe" [ف] harfine dönüşmüş olur. Diğer nokta ise üzerine nokta alabilen "ayn" [ع] harfinin üzerine gelince o harf de artık "gayn" [غ] harfine dönüşmüş olur. Dolayısıyla ortaya çıkan kelime "gâfil" [غافل] olup, beytin ikinci mısrasında geçmektedir. Elbette bu toplamalar ve dağıtmalar sebepsiz yere yapılmamıştır. En başta "âkıl"ın noktalarını "fazl"dan alması, kişiyi akıllı hale getirenin fazilet olduğunu ima eder. Akıl sahibi bu meziyeti kaybederse, yani "âkıl"ın noktaları dağılırsa, bu sefer "gâfil" olur. Görüldüğü üzere göstergesel açıdan yorumlanan kelimelerin, ihtiva ettikleri harfler sayesinde, bağlamla elde ettikleri beyit içindeki manalarının ötesinde alt anlamlar ürettikleri vurgulanmıştır.

2.2.3.3. Harflerin yerinin değiştirilmesi yoluyla kelimeler arasında bağlantı kurulması:

Bir parçada harflerin kelime içindeki dizilişleri yönüyle birbirine benzer sözcükler üretilmesi, belagatte "kalb" olarak tanımlanmıştır.[51] Bugün, Batı retoriğinden alınan "anagram" karşılığı daha yaygın kullanılmaktadır. Sanat kısımlarında herhangi bir ekleme ya da çıkarma yapmadan, sadece sözcüğün harflerinin değişik düzenle başka bir kelimeyi oluşturduğu örneklere yer verilmiştir ve bu misaller kalb sanatı altında değerlendirilmeye müsaittir. Söz gelimi 23. beytin ilk mısraı "ârifin gönlü el çeker/terk eder" anlamında [دل عارف فراغ] şeklinde bittiği için sanat kısmında "ârif" [عارف] ile "ferâğ" [فراغ] kelimelerinin aynı harflerden oluştuklarına değinilmiştir. Bu haliyle kalb-i muavvec olarak tanımlanabilecek sanatın oluşması adına "ayn" [ع] ile "gayn" [غ] harfleri bir kabul edilmiştir. İkinci mısrada "mâil" [مائل] ile "liâm" [لئام] arasında belirtilen ilişkide ise harflerin tersten dizilişi düzenli olduğu için kalb-i muntazam söz konusudur.

Kalb sanatı aranırken de diğer lafız sanatlarında olduğu gibi anlamdan bağımsız bir tasarruftan söz etmek mümkün değildir. Söz gelimi, 30. beytin sanat kısmında, mevzubahis beytin ikinci mısraının başındaki "mâr" [مار] sözcüğünün ters çevrilmiş halinin, aynı mısraın sonunda yer alan "râm" [رام] kelimesi olduğuna değinilmiştir. Bu kelimeler, "büyücünün büyüsünün yılanı itaatkar etmesinden" bahsedildiği yerde geçmektedir. "Mâr" yani "yılan", büyü ile "râm" yani "itaatkâr" olmuştur. Yılan gibi asi ve saldırgan bir hayvanın ters düz edilip itaatkar olmasıyla harflerin dizilişinin baştan sona tersten dizilmesi arasında paralellik sağlanmıştır. Ayrıca büyücü, yılan ve itaatkarlık arasındaki rabıta[52], Hz. Musa'nın asasını attığı ve yılan suretine dönüştüğü, büyücülerle olan kıssasını hatırlatır.

2.2.3.4. Eş yazımlı sözcüklerin tespit edilmesi yoluyla beyitlerden çıkarılan anlamın desteklenmesi

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı sözcüklerin bir arada kullanılması belagatte cinâs olarak tanımlanmıştır.[53] Yazımı/okunuşu aynı ama anlamı farklı kelimeler "eş yazımlı" (İ. homograph) karşılığıyla kavramlaştırılabilir.[54] Beyitlerdeki eş yazımlı sözcükler genellikle cinâs olarak zikredilmeden gösterilmiştir. Örneğin 1. beytin sanat kısmında "câhil" [جاهل] lafzının başı "câh" [جاه], "kâmil"in [كامل] de "kâm"dır [كام] açıklamasıyla iktifa edilmiş, müzeyyel cinâs olduğundan bahsedilmemiştir. Keza 9. beytin sanat kısmında "kelâm"dan [كلام] "lâ" [لا] eksik olursa "kem" [كم] kalır izahıyla yetinilmiş ve ikisi arasında müşevveş cinâs olduğuna

51 Kalb sanatı örnekleri için bkz. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 8. bs (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), 481-83.

52 Bu rabıta "büyücü, yılan, itaatkarlık" arasında, belagatte "mürâât-ı nazîr" yahut "itilâf" adı verilen manaya dayalı bir söz sanatı olduğunu göstermektedir.

53 Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 467.

54 Türkçede anlam yönüyle farklılık fakat imla ve telaffuz yönüyle aynılık teşkil eden sözcükleri karşılayan kavramlar arasında gözlemlenen karmaşıklığı konu edinen ve bu sorunu çözmek adına teklif sunan bir makale için bkz. Ekrem Sakar, "Türkçede Eş Biçimlilik Meselesi", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy 23 (20 Mart 2021): 405-26, https://doi.org/10.30767/diledeara.823748.

değinilmemiştir. Yalnızca iki yerde cinâsın olduğunu ve hangi tür cinâsın bulunduğunu içeren açıklamalar mevcuttur. Mesela 9. beyitte "akârib" [اقارب] ile "akârib" [عقارب] arasında cinâs-ı mutarraf olduğu[55] ve "mîr" lafzının hem "bey" hem de "öl" manasında kullanılarak cinâs-ı tâmm yapıldığı aktarılmıştır. Cinâs çeşitleri içinde mütekârib olanlar da vardır. Örneğin 32. beyitte geçen "heşen" [خشن] ile "hasen" [حسن] lafızlarının surette bir oldukları dile getirilmiştir. İlk harflerin telaffuz yönünden benzerlikleri hasebiyle burada muzâri cinâsdan söz edilebilir.

Cinâslardan bir kısmının yukarıdaki sanat bulma yolları izlenirken kendiliğinden zuhur ettiğinin ve bunlara ayrıca işaret edilmediğinin de altı çizilmelidir. Örneğin 4. beytin sanat kısmında "himmet [همت] lafzının yüzü olan him [هم], heme [همه] kelimesinden çevrilip itmâm [اتمام] lafzına getirilirse ihtimâm [اهتمام] olur" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Halihazırda "itmâm" [اتمام] ile "ihtimâm" [اهتمام] arasında, ekleme ve çıkarma işlemlerinden bağımsız olarak müşevveş cinâs bulunmaktadır. Sonuç olarak tüm bu cinâsların mevcudiyeti, şairin sözcük seçimi yaparken sadece vezni ve kafiyeyi tesis etmekle ve beyti anlamlandırmakla kalmadığını, ayrıca tercih edilen kelimelerin bir bütünlük oluşturarak kasidenin sanatsal yönünü kuvvetlendirdiğini müjdeler niteliktedir.

Yukarıda tasnif edilen sanat bulma yollarına dahil edilemeyecek, farklı usullerin varlığından söz etmek mümkündür. Söz gelimi 15. beytin sanat kısmında "ta'm" [طعم], "ta'âm [طعام]" ve "it'âm" [اطعام] sözcüklerinin bir asıldan olduğu ifade edilmiştir. Belagatte aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmak iştikâk olarak adlandırılmıştır.[56]

Son olarak Akyürek'in sanat bulma çabalarının her zaman müspet neticelenmediği belirtilmelidir. Mesela 27. beytin sanat kısmında "sad kerem" [صد كرم] ifadesinde "sad" [صد] kelimesine "re" [ر] harfi ve "kerem" [كرم] sözcüğüne "elif" [ا] ilave olunmasıyla beyitteki başka bir ifade olan "sadr-ı kirâm"ın [صدر كرام] elde edileceğini söyleyen Akyürek, "râ" ile "elif"in nereden alınıp ilave edileceği nüktesini bulamadığını itiraf ve muhtemelen terk edilen "riyâ" [ريا] kelimesinden alınabileceğini iddia etmiştir. Ancak bunu anlamsal açıdan temellendiremediği ve daha da önemlisi niçin harflerin birinin kelimenin sonuna ve diğerinin sözcüğün ortalarına getirildiğini izah edemediği için buradaki sanat bulma çabası olumsuz sonuçlanmıştır. Başka bir olumsuz sanat bulma denemesi ise 24. beyittedir. İki nüshada da "sanat" başlığı atılmasına karşın içeriği boş bırakılmıştır. Bu da bu bölümün sehven atlandığına veya unutularak yazılmadığına değil; kasıtlı olarak boş bırakıldığına işaret etmektedir. Aslında diğer beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de "ârâm" [آرام] ve "harâm" [حرام] gibi birbiriyle harf ve söz oyunları yapmaya müsait kelimeler bulunmaktadır; ancak Akyürek bu beytin sanatsal özellikleriyle alakalı hiçbir tespitte bulunmamıştır.

2.3. Eserin Metni

Metin için esas alınan MÜ nüshası, çeviri yazı alfabesi kullanılarak aktarılmıştır. Metni en iyi

55 Esasında burada muzâri cinâsın varlığından söz edilebilir.

56 Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 483-85.

düzeyde anlaşılır kılmak adına birtakım yazım tercihlerinde bulunulmuş ve imla işaretlerinden istifade edilmiştir.[57] MÜ nüshasındaki varak numaraları metnin içinde gösterilmiştir. YB nüshasındaki farklılıklara ise dipnotta yer verilmiştir.

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Mollâ 'Abdu'r-raḥmân Câmî ḳuddise sirruhu's-sâmî ḥażretleriniñ neṣâyiḥ-i 'ârifâne ve ṣanâyi'-i bedâyi'-perverâneyi muḥtevî ḳırḳ beytden 'ibâret bir ḳaṣîde-i ferîdeleri îżâḥ ve terceme edildi. Aṣlıñ metn-i metîninde görülen ma'ânî-i daḳîḳa ve elfâẓ-ı raḳîḳa i'tibârıyla ve terceme târîḫini bildirmek üzre Lübb-i Fażîlet nâmı verildi ve bi'llâhi't-tevfîḳ.

bende-i ḥażret-i Aḥmed
Remzî

(1)

جاه داری جاهل آسا در سر ای کامل مدام
جاهلت خوانم نه کامل چون ترا جاهست کام

müfredât

[1ᵇ] câh *manṣıb* // **dârî** *ṭutmaḳ* ma'nâsına dâşten maṣdarından müştaḳḳ dâred mużâri'iniñ müfred muḫâṭabı; *ṭutarsın ṭutuyorsun* demekdir // **âsâ** *gibi* // **der** ẓarf edâtı; **ser** *baş*; **der ser** *başda* demekdir // **câhilet** âḫirindeki "te" ḫiṭâb içün // ḫ͘ânem *oḳumaḳ* ma'nâsına ḫ͘ânden maṣdarından fi'l-i mużâri' müfred mütekellim; *oḳurum derim* demekdir // **ne** nefy edâtı; "kâmil neḫ͘ânem" taḳdîrinde // **çûn** ta'lîl edâtı; *çünkü* demek // **turâ** "te" mażmûn olaraḳ ḫiṭâb içün; "râ" mef'ûl edâtı; *saña, seni, seniñ* ma'nâlarında // **kâm** arabî "kâf" ile *damaġ murâd merâm* ma'nâsına, burada maḳṣad *merâm*dır, kâf-ı 'acemî ile *adım* ma'nâsına gelir.

me'âli

ey kâmil, câhil gibi başıñda rütbe ve manṣıb sevdâsı ṭutuyorsun; **[2ª]** sañа merâm ve maḳṣad manṣıb olduḳça kâmil degil, câhil derim.[58]

ṣan'at

câhil [جاهل] lafẓınıñ başı câh [جاه], kâmil'iñ [كامل] de kâm'dır [كام].

li-mütercimihi'l-faḳîr[59]

câhiliñ te'mîn-i câh u kâmiliñ taḥṣîl-i kâm
bu meṣeldir herkesiñ başında bir sevdâsı var

57 Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Beyitte geçen kelime bold, anlamı italik, aynı tipteki açıklamalar arasında virgül, farklı tipteki açıklamalar arasında noktalı virgül, kelimeler arasında yan yana iki eğik çizgi, ayırtma işareti olarak düz tırnak, bölüm sonlarında nokta, özel harf ve ibarelere yer verilirken çift tırnak, metin tamirinde parantez.

58 YB nüshasında şu şekildedir: "ey insân-ı kâmil, câhil gibi dimâġıñda her zamân pâye ve manṣıb hevesi olduġından sañа câhilden başḳa bir şey diyemem" (yaprak no: 2).

59 YB nüshasında şu şekildedir: "terceme-i ṣâriḥ" (yaprak no: 2).

(2)

نام خاص خویش عالم کردی اما عالمی
کش بود روی از لئیمی دائما بر پای عام

müfredât

nâm *ad* // **ḫâṣ** ‘âmm’ıñ żıddı // ḫˇîş *kendi* ve *aḳrabâ* ma‘nâsına, burada *kendi* demekdir // **‘âlim** câhil’iñ żıddı, *bilen* // **kerdî** kerden maṣdarından kerd mâżîsiniñ müfred muḫâṭabı; *eylediñ* demekdir // **emmâ** *faḳaṭ, lâkin* // **‘âlimî** âḫirindeki “yâ” ḫıṭâb // **k’eş** “ki” ile “şîn”den mürekkebdir, “ki” beyân, “şîn” żamîr // **rûy** *yüz* // *ez -den* // **le’îmî**’de “ye” maṣdariyye içün // **le’îm** *alçaḳ, nâkes* // **dâ’imen** ma‘lûm // **ber** *üzre* // **pây** *ayaḳ* // **[2ᵇ] ‘âmm** *âḫâd-ı nâs, ayaḳ ṭaḳımı.*

me’âli

kendi ism-i ḫâṣṣıñı ‘âlim etdiñ, ya‘nî kendine ‘âlim ve dânâ dedirtdiñ, faḳaṭ denâ’etinden ṭolayı dâ’imâ yüzü ‘avâm-ı nâsıñ ayaġına sürünen ‘âlimsin.[60]

ṣan‘at

‘âlim [عالم] lafẓınıñ yüzü meṣâbesinden olan ‘â [عا], ‘âmm [عام] kelimesiniñ ayaġı olan mîm [م] üzre gelirse ‘âmm [عام] olur.

(3)

عمر صرف کسب نام نیک کن کان نامه را
چون اجل کوته کند باقی نماند غیر نام

müfredât

‘ömr *müddet-i ḥayât* // **ṣarf** *ḫarc etme, ḳullanma* // **kesb** “kâf”ıñ fetḥa ve kesresiyle *ḳazanmaḳ, ḳazanc* // **nîk** *iyi*; **nâm-ı nîk** *iyi ad* // **kon** koned mużâri‘inden emr; **k’ân** “ki” ile “ân”dan mürekkeb; **ki** *zîrâ*; **ân** *o* // **nâme** *mektûb, risâle, kitâb* // **ecel** *müddet-i ‘ömrüñ soñu* // **kûteh** *ḳıṣa*; kûtâhdan muḫaffef; **koned** fi‘l-i mużâri‘; **kûteh koned** *ḳıṣaltır* demek // **bâḳî** fânî’niñ żıddı // **[3ᵃ]** ve *geri kalan* // **nemâned** mânden maṣdarından fi‘l-i mużâri‘-i menfî; *ḳalmaz* demekdir // **ġayr** *başḳa*.

me’âli

müddet-i ḥayâtı iyi ad ḳazanmaya ṣarf ve ḫarc eyle ki ‘ömrüñ defterini ecel ḳıṣaltdıġında, ya‘nî ecel gelip de müddet-i ḥayâtıñ ḫitâma resîde olduḳda addan başḳa geriye bir şey ḳalmaz.[61]

ṣan‘at[62]

nâme [نامه] lafẓı ḳıṣalırsa, ya‘nî âḫirindeki he [ـه] ḳalḳarsa nâm’dan [نام] başḳa bir şey ḳalmaz.

(4)

کاهلی بگذار و روی همت خود از همه
آر در اتمام کار دین که اینست اهتمام

60 YB nüshasında şu şekildedir: “nâmıña ‘âlim dedirtdiñ faḳaṭ denâ’et yüzünden dâ’imâ cühelânıñ ayaġına yüz süren bir ‘âlimsiñ” (yaprak no: 3).

61 YB nüshasında şu şekildedir: “ḥayâtda iyi nâm ḳazanmaġa çalış çünki ecel defter-i ‘ömrüñü ḳapadıġı vaḳt nâmdan başḳa bir şey ḳalmayacaḳdır” (yaprak no: 3).

62 YB nüshasında şu şekildedir: “ṣan‘at-ı şi‘riyye” (yaprak no: 3).

müfredât

kâhilî âḫirindeki "ye" maṣdariyye; *tenbellik* demek // **bu'gẕâr** *geçmek* ma'nâsına goẕâşten maṣdarından müştaḳḳ goẕâred mużâri'inden, bâ-i zâ'ide ilḥâḳıyla emr-i ḥâżır // **ve** 'aṭf // **himmet** *ḳaṣd-ı ḳavî, cehd, iḳdâm* // **ḫod** *kendi* // **ez** *-den* // **heme** *hep, cümle* // **âr** *getirmek* **[3ᵇ]** ma'nâsına âverden maṣdarından müştaḳḳ âvered mużâri'iniñ muḫaffefi, ared kelimesinden emr-i ḥâżır // **der** burada edât-ı mef'ûl; "be kâr-ı dîn âr" taḳdîrindedir // **kâr** *iş* // **înest** "în" ism-i işâreti ile "est" edât-ı ḫaberinden mürekkeb; *budur* demek // **ihtimâm** *ehemmiyet vermek, bir işe diḳḳatle baḳmaḳ.*

me'âli

tenbelligi bıraḳ, kendi sa'y ve himmetiñ yüzünü her şeyden ziyâde dîn işiniñ itmâm ve ikmâli cihetine getir; teveccüh et ki ehemmiyet verilecek, diḳḳat edilecek iş budur.[63]

şan'at

himmet [همت] lafẓınıñ yüzü olan him [هم], heme [همه] kelimesinden çevrilip itmâm [اتمام] lafẓına getirilirse ihtimâm [اهتمام] olur.

(5)

گر تمامت اهتمام دین نگردد عاقبت
آه ماند حاصلت زان اهتمام ناتمام

müfredât

ger *eger* // **temâmet** soñdaki "te" ḫiṭâb içün // **negerded** gerdîden **[4ᵃ]** maṣdarından fi'l-i mużâri'-i menfî; "ger negerded" taḳdîrinde; *etmezse* demek // **âh** ḥarf-i nidâ ki *elem, keder, nedâmet, te'essüf* ifâde eder // **ḥâṣılet** âḫirindeki "te" ḫiṭâb // **zân** "ze" *-den*, "ân" *o* // **nâtemâm** "nâ" nefy edâtı.

me'âli

seniñ tamâmıñ dîne ihtimâm etmezse, ya'nî taḥṣîl ve taṣḥîḥ-i dîn ḥuṣûṣunda külliyetiñle çalışmaz ehemmiyyet vermezseñ o nâḳıṣ ihtimâmıñdan ṭolayı 'âḳıbet seniñ ḥâṣılıñ âh u nedâmet ḳalır.[64]

şan'at

ihtimâm [اهتمام] lafẓında [تمام] kelimesi olmazsa âh [آه] ḳalır.

(6)

ظالم نفست ظلامست از پریشانی خویش
در دل شب آه دل باشد شهاب آن ظلام

müfredât

ẓâlim 'âdiliñ żıddı, *ẓulm eden, ġaddâr, merḥametsiz* // **nefs** *insânda şehvete yiyip içmege*

63 YB nüshasında şu şekildedir: "tenbelligi bıraḳ da bütün himmetiñi dîn işleriniñ itmâmına ṣarf et ki himmet edilecek iş ancaḳ budur" (yaprak no: 4).

64 YB nüshasında şu şekildedir: "himmetiñi tamâmen dîn işlerine ṣarf etmezseñ maḥṣûl-i ḥayâtıñ nihâyet bir âh ve nedâmetden 'ibâret ḳalır" (yaprak no: 4).

olan meyl, ẕevḳ ve leẕẕet-i ḥissiyyeye sevḳ eden; âḫirindeki "te" ḫiṭâb içün // **ẓalâm** *ḳaranlıḳ* // **perîşânî** âḫirindeki yâ-yı maṣdariyye ile *dağınıḳlıḳ, intiẓâmsızlıḳ* // **[4b] ḫ͟ûîş** *kendi* // **dil** *ḳalb*, **şeb** *gice*, **dil-i şeb** *gice yarısı* // **şihâb** *gökyüzünde baʿżen aḳıp gitdigi görülen âteş pârçası*, yıldız uçma(sı) derler.

me'âli

ẓâlim ve ġaddâr olan nefsiñ ṭaġınıḳlığından mübâlâtsızlığından ṭolayı ḳaranlıḳda ẓulmet içinde ḳalmışdır; o ḳaranlığıñ ḳıġılcımları gice yarılarında göñlüñ âh u efġânı olur, yaʿnî derd ü nedâmeti mûcib olur.[65]

ṣanʿat

ẓâlim [ظالم] lafẓı perîşân edilince zalâm [ظلام] olur; âh-ı dil [آه دل] demekle âh [آه] lafẓınıñ ḳalb edilmesine işâret vardır ki hâ [ها] olur; şeb [شب] kelimesiniñ göñlüne, yaʿnî arasına ḳonulursa şihâb [شهاب] olur.

(7)

بنده فرمان شو که گردد خام گاه بندگی
چون بجای غل کلاه خواجگی بندد غلام

müfredât

bende *baġlı, esîr, ḳul* // **fermân** *emr buyruldu* // **şev** şeved mużâriʿinden emr; *ol* demek; "bende" kelimesi "fermân"a mużâf olmaġla **[5a]** "bende-i fermân şev" olacaḳsa da bu gibi yerlerde vezin içün hemze isḳâṭ edilmek îcâb eder, baʿżı nüsḫada olduġu gibi "hâ"sız olursa "bend-i fermân" oḳunur ve *emr ü fermâna baġlı ol* maʿnâsı verilirse de beytdeki "ġulâm" ve "ḫ͟âcegî" ḳarînesiyle "bende" olmaḳ daha muvâfıḳdır[66] // **gerded** *olmaḳ* maʿnâsına olan gerdîden maṣdarından fiʿl-i mużâriʿ // **ḫ͟âm** *çiġ ve nâ-puḫte yemege meyveye insâna* denir ve *uzun kemend* maʿnâsına da gelir // **gâh** kâf-ı Fârisî ile *vaḳt* ve *zamân* maʿnâsına, kelimeniñ âḫirinde olursa mekân maʿnâsını ifâde eder "ḫ͟ayme-gâh" gibi, ve zamân maʿnâsını ifâde eder "seḥer-gâh" gibi[67] // **bendegî** bende kelimesine yâ-yı maṣdariyye geldiginden "hâ"sı kâf-ı Fârisî'ye tebdîl olunup *ḳulluḳ* maʿnâsına bendegî olmuşdur; **gâh-ı bendegî** "hâ"nın kesresiyle *ḳulluḳ ve ʿubûdiyyet vaḳti* demek // **be cây** "bâ" ẓarfiyye; "cây" *maḥall, yer* // **ġoll** *cezâ içün boyuna ṭaḳılan zincîr, prangа, kelepçe* // **kolâh** *baş kisvesi* // **ḫ͟âcegî** *ḫ͟âce efendi, aġa, reʾîs-i ḫ͟âne, iḫtiyâr, ʿazîz, zengîn* maʿnâlarına; âḫirine gelen yâ-yı maṣdariyye kâf-ı Fârisî'ye tebdîl edilerek *efendilik* maʿnâsınadır // **bended** bendîden maṣdarından mużâri' olur; *baġlar* demek; baʿżı nüsḫada **bîned**'dir[68], dîden maṣdarından mużâri', *görür* maʿnâsına // **ġulâm** *köle, ʿabd, bende.*

65 YB nüshasında şu şekildedir: "mübâlâtsızlıḳ yüzünden ẓâlim nefsiñ ẓulm içinde ḳalmışdır, gice yarıları çekilen âh o ẓalâmıñ şihâbıdır" (yaprak no: 5).

66 Remzi Dede'nin sözünü ettiği, "bende" olması gereken kelimenin "bend" olarak yazıldığı nüshalar divanın neşrinde daha uygun görülmüş olmalı ki kitapta yer alan mevzubahis beyitte "bend" tercih edilmiştir. bkz. Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü'ş-şebâb)*, 1:92.

67 "ve zamân maʿnâsını ifâde eder seḥer-gâh gibi" ifadesi haşiyeye çıkılarak sahh kaydı olarak düşülmüştür.

68 Divan neşrinde de "bîned" olarak geçmektedir. bkz. Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü'ş-şebâb)*, 1:92.

me'âli

[5ᵇ] fermân-bendesi ol, bendelik vaḳtinde kelepçe yerine efendilik külâhını gören yâḫod baġlayan köle ḫâm olur yâḫod boynunda uzun kemend görür, ya'nî emr-i ilâhîye iṭâ'atle ḳulluḳ vaẓîfesini îfâ et; kendi 'abdiyyetiñi unudup ıẓhâr-ı tekebbürle ḫıdmet-i 'ibâdetde mütekâsil bulunursañ giriftâr-ı aġlâl u 'aẕâb olursun.[69]

ṣan'at

ġulâm [غلام] kelimesiniñ başında ġul [غل] vardır, onuñ yerine ḫ͘âcegî [خواجگی] lafẓınıñ külâhı olan ḫı [خ] ḥarfi gelirse ḫâm [خام] olur.

(8)

گر بدیها بینی اندر بادیه صبری بکن
تا در احرام حریم کعبه بینی احترام

müfredât

bedîhâ bed *fenâ*; "ye" maṣdariyye; "hâ" cem' edâtı; *kötülükler* demekdir // **ender** "der" gibi ẓarfiyyet ma'nâsına; *-de* demek // **bâdiye** 'Arabca *çöl* // **ṣabrî**'deki "ye" vaḥdet içün // **bekon** "bâ'" zâ'id; "kon" emr-i ḥâżır; *eyle* demek // **tâ** ta'lîl edâtı, *tâ ki* // **iḥrâm** *ḥâcîlarıñ mu'ayyen vaḳt* **[6ᵃ]** *ve mevḳi'de büründükleri örtü* // **ḥarîm** *ḫâne, ḥavli gibi başḳasınıñ taṣarrufundan maṣûn olan yer, Ka'be, Mekke-i Mükerreme'de müslümânlarıñ ḳıblesi olan beytullâh* // **bînî**[70] dîden maṣdarından bîned mużâri'iniñ müfred muḫâtabı; *görürsün* demek // **iḫtirâm** *ta'ẓîm.*

me'âli

çölde yol boyunda fenâlıḳlar meşaḳḳatler görseñ de hele bir ṣabr et, tâ ki Ka'be-i Mükerreme'niñ ḥarîminde iḥrâm-ı bend-i 'ubûdiyyet olarak ta'ẓîm ve iḫtirâm görürsün.[71]

ṣan'at

tâ [تا] ya'nî te [ت] ḥarfini iḥrâm [احرام] lafẓında görürsen iḫtirâm [احترام] olur.

(9)

از کلامت غیر لا درکم نشد حرف دگر
از تو با سائل تهی زین حرف کم باشد کلام

müfredât

kelâm *söz*; âḫirindeki "te" ḫiṭâb // **ġayr** *başḳa* // **lâ** *nefy* // **kem neşod** kâf-ı 'acemî'niñ żammesiyle "gom şoden" *żâyi' olmaḳ*; kâf-ı 'Arabî'niñ feṭḥasıyla "kem şoden" *eksik olmaḳ*; kem neşoden maṣdar-ı menfî olur, **[6ᵇ]** burada her iki ma'nâya da gelebilir; ibtidâsında "der" zâ'idedir tekmîl-i vezn içün // **ḥarf** ma'lûm, *kelime* ve *kelâm* ma'nâsına da ḳullanılır // **diger**

69 YB nüshasında şu şekildedir: "muṭî' bir ḳul ol zîrâ ḳul olacaḳken kölelik ḥalḳasına beden efendilik külâhını baġlamaḳ ḫâmlıḳdır" (yaprak no: 6).

70 "bînî" yerine divanda "yâbî" geçmektedir. bkz. "Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü'ş-şebâb)*, 1:92. Bu şekilde beyitteki "ihtiram görürsün" ifadesi "ihtiram bulursun" olarak anlamlandırılır.

71 YB nüshasında şu şekildedir: "çölde fenâlıḳlara râst gelirseñ ṣabrlı ol ki iḥrâmlı iken ḥarîm-i Ka'be'de maẓhar-ı iḫtirâm olasıñ" (yaprak no: 6).

dîger'den muḫaffef // **ez tu** *senden* // **bâ** mef'ûl-i ileyh edâtı // **sâ'il** *dilenci* // **tehî** *boş* // **z'în** "ez în"den muḫaffef; *bundan* demek.

me'âli

seniñ kelâmıñdan lâ'dan başḳa bir ḥarf żâyi' veyâ eksik olmadı, senden sâ'ile ḳarşı lâ'dan ḫâlî kelâm az olur; ya'nî senden ḥâcet ṭalebinde bulunan sâ'ile verilen cevâb ancaḳ lâ'dan, yoḳ demekden 'ibâretdir.[72]

ṣan'at

kelâm'dan [كلام] lâ [لا] eksik olursa kem [كم] ḳalır.

(10)

خوست با نقد كمال دل [دين] ترا همچون خواص
چند دارى چشم بر وام لئيمان چون عوام

müfredât

ḫû ve "ḫûy" ṭabî'atde taḳarrur eden *ṣıfat, mizâc, meşreb*; âḫirindeki **[7ª] st** est'den muḫaffef // **bâ** edât; *ile* ma'nâsına // **naḳd** *meskûk akçe*; mecâz olaraḳ naḳd-i cân, naḳd-i kemâl de denir // **kemâl** ma'lûm // **dil** *gönül, ḳalb*; ba'żı nüsḫada "dil" yerine "dîn" yazılmışdır // **turâ** *seniñ*; "turâ hûst" taḳdîrindedir // **hemçûn** *gibi* // **ḫavâṣṣ** 'avâmmıñ żıddı // **çend** miḳdâr-ı ġayr-ı mu'ayyen; Türkçede *ḳaç* ve *nice* denir, "her çend" ma'nâsına gelir, *her ne ḳadar, her ḳaçan* demek; "tâ key" ve "tâ ki" mevki'inde ḳullanılır; *niceye dek, ne vaḳte ḳadar* demek, bu beytde bu ma'nâ münâsibdir // **dârî** dâred mużâri'iniñ müfred muḫâṭabı // **çeşm** *göz*; **çeşm dâşten** *göz ṭutmaḳ, ümîd etmek, ḥaṣr-ı naẓar etmek* masdar-ı mürekkebinden *göz ṭutarsın* demek // **ber** "be" mevḳi'inde mef'ûl edâtı // **vâm**[73] *borç* // *le'îmân* le'îmiñ cem'i; **le'îm** *levme lâyıḳ, alçaḳ, nâkes* // **çûn** edât-ı teşbîh // **'avâmm** 'âmmıñ cem'i; *âḫâd-ı nâs ayaḳ ṭaḳımı.*

me'âli

seniñ ki ḫavâṣṣ-ı ümmet gibi ḳalb yâḫod dîn kemâliniñ naḳdiyle ḫûyuñ vardır, ya'nî kemâlât-ı dîniyye taḥṣîliyle ḫavâṣṣ gibi müstaġnî olmaḳ îcâb ederken ayaḳ ṭaḳımı gibi nâkesleriñ borcuna nice göz ṭutarsın, **[7ᵇ]** ya'nî 'avâmm-ı nâs gibi le'îmleriñ parasına ne vaḳte ḳadar göz dikiyorsun.[74]

ṣan'at

ḫavâṣṣ [خواص] kelimesinde naḳd olarak ḫû [خو] lafẓı vardır; vâm [وام] lafẓına çeşm ma'nâsına olan 'ayn [عين], ya'nî ḥarf-i 'a [ع] ṭutulursa 'avâmm [عوام] olur.

72 YB nüshasında şu şekildedir: "sâ'ile ḳarşı sözüñde 'yoḳ' kelimesi hîç eksik degildir, bu bâbda yoḳsuz az kelâm edersiñ" (yaprak no: 7).

73 "vâm" yerine divanda "dâm" geçmektedir. Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü'ş-şebâb)*, 1:92. Bu şekilde beyitteki "nâkeslerin borcu" ifadesi "nâkeslerin dünyası" olarak anlamlandırılır.

74 YB nüshasında şu şekildedir: "ḫavâṣṣ gibi kemâl-i diyânetle muttaṣıf, müteḫallıḳ olduġuñ ḥâlde 'avâmm gibi niye boşa alçaḳlarıñ saña iḳrâżda bulunmalarını gözlersiñ" (yaprak no: 8).

(11)

یاد میکن از اجل وز انقلاب او که هست
انقلابش مرد توسن نفس را بر سر لجام

müfredât

yâd *ḫâṭırda ṭutmaḳ* // **mîkon** koned mużâri'inden emr; ibtidâsına "mî" edât-ı ḥâli gelmişdir // **ecel** *müddet-i 'ömrüñ ṣoñu* // **inḳılâb** *altüst etme, ters dönme, intiẓâmını bozma, evvelki ḥâle muḫâlif dîger bir ḥâle ṣoḳma* // **hest** burada "est" ma'nâsına // **inḳılâbeş** âḫirinde "şîn", "ecel"e râci' żamîrdir // **merd** *erkek* // **tevsen** *azġın ve sert at* // **ser** *baş* // **licâm** *gem, dizgin.*

me'âli

ecelden ve onun inḳılâbından yâd eyle ki, ya'nî bir gün ecel gelip de **[8ª]** ḥayâtınıñ intiẓâmını altüst edeceğini ḫâṭırıñda ṭut; zîrâ ecel inḳılâbı nefsi sert ve ḥarûn at gibi olan kimseleriñ başına gemdir.[75]

ṣan'at

ecel [اجل] kelimesi inḳılâba uġrarsa, ya'nî altüst olursa, licâ [لجا] ve merd [مرد] lafẓınıñ başı olan mîm [م] ḥarfine ṭaḳılırsa licâm [لجام] olur.

(12)

عاقبت از همدمان بینی بچشم خود هم آن
خون ایشانرا اگر ریزی بتیغ انتقام

müfredât

'âḳıbet *ṣoñ* // **hemdem** *muṣâḥib* // **hem** *daḫı* // **ân** *o* // **ḫûn** *ḳan* // *îṣân* onlar // **rîzî** rîḫten maṣdarından müştaḳḳ rîzed mużâri'iniñ müfred muḫâṭabı, *dökersin* demek // **tîġ** *ḳılınc* // **intiḳâm** *öç almaḳ.*

me'âli

hemdem ve dûstlarıñdan kendi gözüñle 'âḳıbet onu görürsün, onların ḳanını intiḳâm ḳılıcıyla dökseñ de; beytiñ añlayabildigim me'âlinden bir şey ḥâṣıl olmuyor.[76]

ṣan'at

[8ᵇ] hemdemân [همدمان] kelimesinden ḫûn, ya'nî ḳan ma'nâsına olan dem [دم] dökülürse hemân [همان] ḳalır.

(13)

ظلم کیشان خصم دینند ار توان آن قوم را
جمع ساز و سر بیفکن کین بود دین را قوام

müfredât

kîş *dîn, millet ve meẕheb*, **ẓulm-kîş** *ẓulm meẕhebli, ẓulmü 'âdet eden*; âḫirindeki "ân"

75 YB nüshasında şu şekildedir: "eceli ve onuñ inḳılâblarını unutma ki o inḳılâb nefsi azġın olanlarıñ başına dizgin gibidir" (yaprak no: 8).

76 YB nüshasında şu şekildedir: "arḳadaşlarıña intiḳâm besler ve ḳanlarını dökerseñ nihâyet onlardan da 'aynı mu'âmeleyi görürsüñ" (yaprak no: 9).

edât-ı cem‘ // **ḫaşm** *düşman*, **ḫaşm-ı dîn** *dîn düşmanı*; âḫirindeki “-nd”, “-end”den muḫaffef; “est” edât-ı ḫaberiniñ cem‘i // **er** *eger* // **tüvân** *güç, ḳuvvet, imkân* ve *ḳâbiliyyet-i vücûd* // **sâz** *düzmek* ve *ḳoşmaḳ, yapmaḳ, düzeltmek* ma‘nâlarına olan sâḫten maṣdarından müştaḳḳ sâzed mużâri‘inden emr-i ḥâżır; **cem‘ sâz** *cem‘ ḳıl, ṭopla* demek // **biyefken** *düşürmek* ve *bıraḳmaḳ* ma‘nâsına efkenden maṣdarından gelen efkened mużâri‘inden emr-i ḥâżır; evveline bâ’-i zâ’id gelmekle “hemze”si “yâ”ya tebdîl edilmişdir // **kîn** “ki” “în” // **ḳıvâm** *bir şeyin medâr-ı niẓâm ve vücûdu olan ḫuṣûṣu*.

me’âli

[9ª] ẓulm meẕhebli olanlar, ya‘nî ẓulmü meslek ittiḫâẕ edenler dîniñ düşmanlarıdırlar; mümkün olursa o ḳavmi ṭopla ve başlarını düşür ki dîniñ ḳıvâmı budur.[77]

ṣan‘at

ḳavm [قوم] lafẓı cem‘ edilirse aḳvâm [اقوام], onuñ da başı, ya‘nî a [ا] düşürülürse ḳıvâm [قوام] olur.

(14)

نام حیدر خواهی آزادی طلب چون مصطفی
در میانش زن چو حیدر سخت دست اعتصام

müfredât

nâm *ad, şöhret, şân* // **Ḥayder** *ḥażret-i ‘Alî raḍiya’llâhu ‘anhıñ maḫlaṣı* // **ḫ̆âhî** *istemek* ma‘nâsına ḫ̆âsten maṣdarından müştaḳḳ ḫ̆âhed mużâri‘iniñ müfred muḫâṭabı // **âzâdî** âzâd *kölelikden veyâ esîrlikden ḳurtulmuş serbest ḥürr*; âḫirindeki yâ-yı maṣdariyye ile *ḥürriyyet* ma‘nâsına // **ṭaleb** ṭalebîden maṣdar-ı ca‘lîsinden emr-i ḥâżır // **çûn** teşbîh // **muṣṭafâ** *seçmek* ve *begenmek* ma‘nâsına olan ıṣṭıfâ’ maṣdarından ism-i mef‘ûl ve ḥażret-i peyġamber ṣalla’llâhu **[9ᵇ]** ‘aleyhi ve sellem efendimiziñ bir ism-i şerîfi // **der miyâneş** miyân *vasaṭ, orta, ara, bel*; evvelindeki “der”, “be” gibi mef‘ûl edâtı; âḫirindeki şîn “âzâdî”ye râci‘ żamîr // **zen** *urmaḳ* ma‘nâsına zeden maṣdarından emr-i ḥâżır // **çü Ḥayder** *Ḥayder gibi* // **saht** *pek* ve *berk, muḥkem* ve *metîn* // **i‘tişâm** *bir şey’i ṭutma merbûṭ olma, ḥimâye ve melce’ arama*.

me’âli

Ḥayder’iñ nâmını istiyorsun, ḥażret-i Muṣṭafâ ṣalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem gibi âzâdlıḳ ṭaleb et, ḥürriyyet arasına Ḥayder gibi i‘tişâm elini muḥkem ur, ya‘nî ḥażret-i Ḥayder gibi eriñ şöhret ve şânını sen de istiyorsañ peyġamber-i ‘âlî-şâna mütâba‘atla ḥaḳîḳî ḥürriyyete ṭâlib ol, kemâl-i ‘ubûdiyyetle ẓuhûr edecek olan o ḥürriyyete ḥażret-i Ḥayder gibi i‘tişâm eliyle muḥkem ṣarıl.[78]

ṣan‘at

Ḥayder [حیدر] lafẓınıñ ortasında dest ma‘nâsına olan yed [ید] lafẓı vardır ki âzâd ma‘nâsına olan ḥürr [حر] kelimesiniñ arasına yapışmış gibidir.

77 YB nüshasında şu şekildedir: “ẓulm i‘tiyâd edenler dîniñ ḫaşmı olduġundan ḳâdir iseñ dîniñ ḳıvâmı nâmına onları ṭoplayıp i‘dâm et” (yaprak no: 10).

78 YB nüshasında şu şekildedir: “ḥażret-i Ḥayder ḳadar şöhret isterseñ evvela ḥürriyyet iste şoñra ḥażret-i risâlet-penâh efendimiz gibi bir peyġamberiñ etegine Ḥayderâne ṣûretde muḥkem yapış.” (yaprak no: 10).

(15)

چند بهر خوان از اخوان گوشه گیری شام و چاشت
طعم اطعام ار شناسی کی چشی طعم طعام **[10a]**

müfredât

behr *içün* demek, 'Arabca li-ecli mevḳi'inde // **ḫ̆ân** *ṭa'âm* ve *sofra* // **iḫvân** *aḫılar, ḳardaşlar, ṣâdıḳ, dûstlar* // **gûşe** *bucaḳ* // **gîrî** *ṭutmaḳ* ma'nâsına olan giriften maṣdarından müştaḳḳ gîred mużâri'iniñ müfred muḫâṭabı // **şâm** *aḳşam* // **çâşt** *ḳuşluḳ vaḳti ve ṭa'âmı* // **ṭa'm** *ṭat, leẕẕet* // **iṭ'âm** *yemek yedirme, ṭa'âm verme* // **şinâsî** ṭanımaḳ ma'nâsına olan şinâḫten maṣdarından fi'l-i mużâri' müfred muḫâṭab // **key** *ne vaḳt* // **çeşî** *ṭatmaḳ* ma'nâsına olan çeşîden maṣdarından mużâri' müfred muḫâṭab // **ṭa'âm** *yemek, aş.*

me'âli

niceye dek yemek içün dûstlarıñdan aḳşam ve ṣabâḥ köşe ṭutarsın, ya'nî sofraya gelüp yemek yerler ḳorḳusuyla iḫvânıñdan aḳşam ṣabâḥ ne zamâna ḳadar köşe bucaḳ ḳaçar ṭursun; yemek yedirmeniñ leẕẕetini ṭanırsañ ṭa'âmıñ ṭadını ne zamân ṭadarsın, ya'nî iṭ'âm-ı ṭa'âmdaki insânî ve ma'nevî ẕevḳ u leẕẕeti ṭanıdıḳdan ṣoñra yalñız yemek yemeniñ ṭatsız olduġunu añlarsın.[79]

ṣan'at

[10b] iḫvân [اخوان] lafẓınıñ köşesi ṭutulursa ḫ̆ân [خوان] ḳalır; ṭa'm [طعم] ṭa'âm [طعام] iṭ'âm [اطعام] kelimeleri de bir aṣıldandır.

(16)

رو ز مردان مجرد جو ردای فقر از آنک
عروۀ وثقاست مر تاری ازان بی انفصام

müfredât

rev *gitmek* ma'nâsına reften maṣdarından müştaḳḳ reved mużâri'inden emr-i ḥâżır // **merdân** *erkek* ma'nâsına olan merd'in cem'i // **mücerred** *ṣoyunup çıplanmaḳ* ma'nâsına olan tecerrüd maṣdarından ism-i mef'ûl; *ṣoyunmuş kimse* demek ise de ṣûfiyye ıṣṭılâḥında "et-tecrîdu inḫilâ'un 'an ṣuhûdi'ṣ-ṣevâhidi bi-ṣuhûdi'l-ḥaḳîḳati" diye ta'rîf edilir ki *ḥaḳîḳatiñ ṣuhûdunda sâ'ir ṣevâhidiñ ṣuhûdundan münsaliḫ ve münḥali' olmaḳ ve ḥaḳîḳati bilâ-delâ'il ve lâ ṣevâhid müşâhede ḳılmaḳ* demekdir, ma'rifetu'llâh taḥṣîliyle meşġûl olan 'urefâ-yı ümmet Ḳur'ân-ı Kerîm'de ḥażret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâma emr buyurulan "ḫal'-i na'leyn"den maḳṣad dünyâ ve âḫiret efkârından ḳalb âyînesini pâk ḳılmaḳdır ki **[11a]** tecrîd budur ve ḥaḳîḳatde mücerred evvelen kendiliginden tecerrüd ba'dehu aġyâr ve sivâyı terk etmekdir derler // **cû** *istemek* ma'nâsına olan costen maṣdarından müştaḳḳ cûyed mużâri'inden emr-i ḥâżır // **ridâ** *örtünecek ṣâl, 'abâ* ve sâ'ire // **faḳr** *yoḳsulluḳ, żarûret, iḫtiyâc* ma'nâlarına ise de ṣûfiyye ıṣṭılâḥında "el-faḳru el-berâ'etu min ru'yeti'l-mulki" diye ta'rîf edilir ki "el-'abdu ve mâ yemlikuhu kâne li-mevlâhu" feḥvâsınca nefsinden ve mülk görmeden ve kendine mensûb olan şeyden berî

79 YB nüshasında şu şekildedir: "kimseye bir şey vermemek içün ne zamâna ḳadar ḳuşluḳ aḳşam arḳadaşlarıñdan şavuşacaḳsıñ, yemek yedirmek ẕevḳını bilmiş olaydıñ yalñız olaraḳ hîç bir yemek yemezdiñ" (yaprak no: 11).

olmaḳ demekdir ve her şey'i Ġaniyy-i Muṭlaḳıñ bilmek ve bilmeyi de ondan bilmekdir ki bu mertebeye fenâ fi'llâh derler // **ez ânk** ez ân ki kelimelerinden mürekkebdir; *ondan içün* demek // **'urve-i vüṯḳâ** 'urve, ġurfe vezninde *ḳoġa ve bardaḳ gibi şeyleriñ ḳulpu*na denir; **vüṯḳâ** aslı "yâ" ile vüṯḳî yazılır, vüṯḳâ' oḳunur, 'Îsî Mûsî gibi âḫirine bir edât lâḥıḳ olursa oḳunduġu gibi "elif" ile yazılır; *pek ṣaġlam, pek muḥkem* demek olan evṣaḳ ism-i tafḍîliniñ mü'enneṯidir; 'urve-i vüṯḳâ *ṣaġlam ḳulb* demek olur; Ḳur'ân-ı Kerîm'den ve dîn-i İslâm'dan kinâye olur // **mer** taḥsîn içün kelime evveline dâḫil olur, ma'nâya daḫli olmaz; ba'żen *ḥaṣr* ma'nâsını ifâde eder, meṯelâ "büyüklük ancaḳ oña **[11**[b]**]** lâyıḳdır" denecek yerde "bozorgî mer û râ sezed" derler // **târî** burada *çulḫalarıñ beziñ uzunluġuna atdıḳları tel* ma'nâsınadır ki arış ta'bîr olunur arġac muḳâbilidir; argacıñ Fârisîsi pûd'dur // **infiṣâm** *ḳırılmaḳ* ve *kesilmek*.

me'âli

ey tâlib-i kemâlât ridâ-yı faḳrı git merdân-ı mücerredden iste ki o faḳr-ı ḥaḳîḳî libâsınıñ arışınıñ bir teli bile ḳopmaz bir 'urve-i vüṯḳâdır, ya'nî mertebe-i faḳra nâ'il olup her şey'i Ġaniyy-i Muṭlaḳ olan Vâcibu'l-vücûd'uñ olduġunu bilmek ve "var" lafıñdan geçerek fenâ fi'llâh maḳâmına ermek isterseñ bu fażîlet-i ma'neviyyeyi aġyâr ve mâ-sivâyı külliyyen târik olan 'ârif-bi'llâh ẕevâtıñ mesleginden ve onlarıñ iṣrine tebe'iyyetde aramaḳ lâzımdır.[80]

ṣan'at

merdân [مردان] lafẓı tecrîd edilir, ya'nî baş ve ṣoñ ḥarfi çıḳarılırsa ridâ [ردا] ḳalır; mer [مر] kelimesi de merdân [مردان] lafẓınıñ bir telidir.

(17)

فقر بی فر تفرد نیست جز قاف نفاق

همچو سیمرغ از غنا آن قاف را کم کن مقام **[12**[a]**]**

müfredât

ferr *nûr, żiyâ', parlaḳlıḳ* ve *şân, şevket, ḳuvvet* // **teferrüd** luġatde *ayrılıp yalñız bulunma* demek ise ṣûfiyye ıṣṭılâḥında *Allâh'ı aġyâr ve mâ-sivâdan tefrîd ü tevḥîd eyleyip ṣusuz kimse ṣudan başḳa bir şey ârzû etmedigi gibi sâlikiñ muḥabbeti aġyâra te'alluḳdan pâk olaraḳ cenâb-ı Ḥaḳḳ'a münḥaṣır olmaḳ*dır; tefrîd beyt-i sâbıḳda geçen tecrîdiñ fevḳında bir maḳâmdır // **ḳâf** *kürre-i arżı muḥîṭ olan ṭaġıñ ismi* olduġu luġat kitâblarında meẕkûrdur ve ḥurûf-ı 'Arabiyyeden biriniñ adıdır // **nifâḳ** *dînde riyâkârlıḳ, iki yüzlülük* // **sîmurġ** Fârisîdir; türkcesi 'anḳâ; türkcede 'avâmm zümrüd-i 'anḳâ der; 'anḳâ ḥaḳḳında bir çoḳ eṣerlerde tafṣîlât varsa da luġat-ı târîḫiyye ve coġrâfiyyede şu şûretle ḫulâṣa edilmişdir:

'anḳâ-yı muġrib boynu uzun tügü güzel bir büyük ḳuşuñ ismidir; bu ḥayvân muḳaddemâ mevcûd olup hicret-i nebeviyyeden muḳaddemce peyġamber-i ehl-i Ress Ḥanẓala bin Ṣafvân el-Ḥacerî-i 'Îsâ yâḫod Ḫâlid bin Sinân du'âsıyla münḳarıż olduġu ba'żı tevârîḫde görüldü; Mışırlılarıñ efsâne ḳabîlinden olaraḳ beyân etdiklerine göre 'anḳâ ḳartal **[12**[b]**]** ḳuşu cesâmetinde

80 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "ridâ-yı faḳrı ehl-i tecerrüdden ara ve muḥaḳḳaḳ bil ki onuñ ipligi çoḳ ṣaġlam olduġundan hîç ḳopmaz" (yaprak no: 13).

bir ḥayvân olup boynunuñ tügleri altun gibi parlaḳ ṣarı ve ḳuyruġu beyâż ile maḫlûṭ penbe renkli ve gözleri ġâyet güzel imiş ve 'ömrü tamâm olduġunu biraz evvelce ḥiss ve o eṣnâda şems daḫı yuvasını iḫrâḳ etmek cihetiyle yeñiden bir yuva yapıp ve içini nebâtât-ı 'ıṭriyye ile tezyîn edip üzerine oṭurur ve oracıḳda telef olur gider ve kemigi içinde bir ṣoġulcandan dîger bir 'anḳâ vücûda gelir, bu yavru anasınıñ cüṣṣesini murr-ı ṣâfî ile yapdıġı bir maḫfaẓa derûnuna vaż'la Ba'albek'de şems ma'bedine götürür imiş; 'anḳâ ḳuşunuñ 'Arabistân çöllerinde beş altı yüz sene mu'ammer olduġunu daḫı rivâyet ediyorlar; 'anḳânıñ fî zamâninâ hâẕâ âşiyân-sâz-ı vücûd olduġu yerler şu'arâ beytleridirler; îrânlılar sîmurġ ve sîreng derler, hümâ daḫı 'anḳânıñ ġayrı olmamaḳ gerek; intehâ.

Kimseye 'arż-ı ḥâcet ve minnet etmeyerek maḳâm-ı istiġnâda bulunanlara 'anḳâ-meşreb, 'anḳâ-ṭabî'at demek mevhûm ve mecâl maḥallinde îrâd eylemek ıṣṭılâḥ-ı şu'arâdandır // **kem kon** *az eyle* demek ise de mekon gibi *etme, yapma* demektir // **maḳâm** ma'lûm.

me'âli

[13a] teferrüdden żiyâ ve ḳuvvet almayan faḳr-ı nifâḳ ḳâf'ından başḳa bir şey degildir, 'anḳâ ḳuşu gibi ġınâdan ṭolayı o ḳâf'ı maḳâm etme, ya'nî beyt-i sâbıḳda geçen faḳr-ı ḥaḳîḳî maḳâmına nâ'il olmaḳ isteyen mertebe-i tecrîd ve tefrîdden ḳuvvet ve żiyâ almaḳ iḳtiżâ eder, bir faḳr ki onda teferrüdüñ ferr ü żiyâsı bulunmazsa ḳâf-ı nifâḳdan başḳa elde bir şey ḳalmaz; ṣaḳın bu yolda 'anḳâ gibi ġınâ göstererek o ḳâf'ı maḳâm edinme.[81]

ṣan'at

faḳr [فقر] lafẓı ferrsiz [فر] olursa orṭada ḳâf [قا] ḳalır.

(18)

آنکه میخوانی اقارب جز عقارب نیستند
خاصه کز زرشان بود بر فرق تاج احتشام

müfredât

ânki "ân kes ki" taḳdîrinde; *o kimse* demek // **mîḫ͡vânî** ḫ͡vânden maṣdarından fi'l-i mużâri' müfred muḫâṭab; ḫ͡vânî evveline "mî" edât-ı ḥâli dâḫil olmuş; *oḳursun dersin* demek // **aḳârib** pek yaḳın demek olan aḳreb kelimesiniñ cem'idir; *ḫışımlar* demek // **'aḳârib** Fârisîde *kejdüm*, türkcesi *ḳuyruġu egri* ise de 'aḳreb denir; zehirli **[13b]** bir böcek; 'aḳârib cem'idir // **coz** *ġayr, başḳa* // **nîstend** nîst *degil*, âḫirindeki hemze'si ḥaẕf olunan "end est"in cem'i; *degildirler* demek // **ḫâṣṣa** *bir şey'e maḫṣûṣ olan ḳuvvet* ve *ṣûret-i maḫṣûṣada bi'l-ḫâṣṣa* ma'nâlarına // **k'ez** beyân edâtı olan "ki" ile ibtidâ' edâtı olan "zi"den mürekkebdir // **şân** "eş" żamîriñ cem'i // **ferḳ** *baş tepesi* // **tâc** *ḥükümdârlarıñ başlarına giydikleri cevherli başlıḳ* // **iḫtişâm** *ṭanṭana debdebe*.

me'âli

ḫışım ve aḳrabâ dediġiñ kimseler 'aḳreblerden başḳa degildirler, 'ale'l-ḫuṣûṣ onlarıñ tepesinde altundan yapılmış iḫtişâm tâcı olursa.[82]

81 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "ḫaḳîḳî teferrüd için olmayan faḳîrlik ḳâf ṭaġı ḳadar bir nifâḳdır, zenginlik ġurûruyla 'anḳâ gibi o ṭaġda pek ṭolaşma" (yaprak no: 14).

82 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "aḳrabâ dedikleriñ 'aḳrebdir başḳa bir şey degildir.

şan‘at

aḳârib [اقارب] ile ‘aḳârib [عقارب] arasında cinâs-ı muṭarraf olduġu gibi gûyâ ‘aḳârib [عقارب] lafẓınıñ başında altun vardır, çûn ki ‘ayn’ın [ع] bir ma‘nâsı da altundur.

(19)

اخ که خود را در اخوت پخته گوید چون دلش
بر سر مالست لرزان با تو خامش گوی خام

müfredât

[14a] aḫ *ḳardaş* // **ḫod** bod vezninde *kendi* demek // **râ** mef‘ûl edâtı // **uḫuvvet** *ḳardaşlıḳ* // **puḫte** *pişirmek* ma‘nâsına olan puḫten maṣdarından ism-i mef‘ûl; *pişmiş pişkin* // **gûyed** goften maṣdarından fi‘l-i mużâri‘; *der söyler* // **çûn** ta‘lîl edâtı; *çûn ki* demek // **dil** *göñül*; “eş” żamîr; aḫ kelime(sine) râci‘ // **ser** *baş* ve *sevdâ* ma‘nâsına // **mâl** ma‘lûm // **lerzân** *titremek* ma‘nâsına olan lerzîden maṣdarından lerz emr-i ḥâżırınıñ âḫirine ân gelerek ṣıfat-ı müşebbeh olur; *titreyici titreyen* demek // **ḫâmeş**’de ḫâm *çiġ* demek; “eş” żamîr.

me’âli

ḳardaşlıḳda kendiniñ pişkin olduġunu söyleyen birâderiñ göñlü saña ḳarşı mâl sevdâsıyla titreyici ise sen oña ḫâm de; ḫâm, ya‘nî mâl ve mülk sevdâsıyla ḳalbi titreyen ḳardaş uḫuvvetde ṣâdıḳ ve pişkin olduġunu saña ḳarşı söyler ve iddi‘â ederse de sen oña nâ-puḫtesin çigsin deyiver.[83]

şan‘at

aḫ [اخ] kelimesiniñ dili, ya‘nî ḳalbi ḫâ [خا], mâl [مال] kelimesiniñ **[14b]** başı olan mîm [م] ḥarfi üzerinde olunca ḫâm [خام] olur.

(20)

رو بتاب از خال و عم چون خال و عم با هم غمند
غم بروی آفتاب و ماه دل باشد غمام

müfredât

rû rûy gibi, *yüz* // **betâb** *çevirmek* ma‘nâsına olan tâften maṣdarından müştaḳḳ tâbed mużâri‘inden emr-i ḥâżır; “tâb” evveline bâ’-i zâ’ide dâḫil olmuş // **ḫâl** *dayı* // **‘amm** *‘amca* // **bâ hem** “hem” ma‘iyyet ve iştirâk edâtıdır; **bâ hem** *berâber* demek olur // **ġam** *ḥüzn, keder, derd, ḳaygu, tasa* // **âfitâb** *güneş* // **ġemâm** *buluṭ.*

me’âli

dayıdan ve ‘amcadan yüz çevir, çûn ki dayı ve ‘amca ikisi ġam ve keder derler; göñül ayınıñ ve göñül güneşiniñ yüzünde ġam buluṭ olur, ya‘nî vefâsızlıḳ nifâḳ ḥased gibi fenâ ḫûylu olan birâder dayı ‘amca ve sâ’ir ḫışımlardan ḫaẕer lâzım olduġunu “ânki mîḫ̆ânî aḳârib coz ‘aḳârib nîstend” mıṣrâ‘ıyla başlayan beytden buraya îżâḥ buyurdular; aḫlâḳ kitâblarında bu ḫuṣûṣda tafṣîlât var ise de Sünbülzâde Vehbî merḥûmuñ **[15a]** *Luṭfiyye*’sinde şu beytler ḫulâṣasıdır:

ḫuṣûṣiyle altunlarıyla iḫtişâm ṣatmaḳ isteyenler” (yaprak no: 15).

83 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: “ḳardaşıñ saña ḳardaşlıḳ ṭolayısıyla ṣamîmî görünürse de göñlü mâl hevesiyle lerzân olduġundan saña ḳarşı ḫâmdır, sen de oña ḫâm diyiver” (yaprak no: 16).

var ise ḫ͟ˇîş u tebâruñ sâ'ir — olma çoḳ dâ'iresinde dâ'ir
tecribe eylemişüz 'âlemde — var bu ḥaṣlet ki benî âdemde
birbirine ḥasedi ẓâhirdür — aḳribâda hele pek bâhirdür
bu sözüm ṣanma tehî a'lâ bil — bellüdür vaḳ'a-i Hâbil Ḳâbil
aḳribânuñ ḥasedidür meşhûr — ḫ͟ışmını ḫ͟aşmı bilür ehl-i şu'ûr
'amm u ġamm bir yazılur imlâda — farḳı bir noḳṭadur ancaḳ sâde
ḫ͟âlî ḫ͟âlî didiler şefḳatden — ġâfil olma bu ḫ͟afî ḥâletden
müşfiḳ u muḫ͟lişi nâdir bulunur — biñ içinde iki yâ bir bulunur
aġniyâsı var ise fâsid olur — fuḳarâsı daḫ͟i pek ḥâsid olur
Yûsuf'a nuṣḥ-ı pederdür ki hemîn — dâderüñden hele sen olma emîn[84]

ṣan'at

ġam [غم] kelimesi âfitâb [آفتاب] lafẓınıñ yüzü olan â [آ] ḥarfiyle mâhıñ [ماه] yüzü olan mîm [م] ḥarfine gelürse ġemâm [غمام] olur.

(21)

دیده و دل گو مهیا دار شاه از بهر عدل
کز ستون عدل بر پایند این نیلی خیام **[15b]**

müfredât

dîde *göz* // **gû** gûyed mużâri'inden emr-i ḥâżır "gûy"; "yâ"sı ba'żen ḥaẕf olunur; *söyle* demek // **müheyyâ** *ḥâżır* // **dâr** dâred mużâri'inden emr-i ḥâżır; *ṭut* demek // **ṣâh** *sulṭân, ḥükümdâr* // **behr** 'Arabca *li-ecli*; türkcede *içün* // **'adl** ẓulmüñ żıddı // **k'ez** "ki zi"den muḫ͟affef // **sütûn** *direk* // **ber pây** ber pâ; *ayaḳda ḳâ'im, ayaḳ üzre*; âḫ͟irine "est" ḫ͟aber edâtınıñ cem'i olan "end" lâḥıḳ olmuş ve hemzesi ḥaẕf edilmişdir // **nîl** *çivit mâ'î, laciverd*; âḫ͟irindeki "yâ" nisbet // **ḫ͟iyâm** *ḫ͟aymeler, çadırlar*.

me'âli

ḥükümdâra gözü göñlü 'amel içün ḥâżır ṭut de, zîrâ gök rengli bu çadırlar 'adl direginden ayaḳdadırlar; ya'nî memleket idâresi yed-i iḳtidârında olan ẕâta söyle, gözü göñlü 'adâlet icrâsına ḥâżır bulunsun, zîrâ 'âlemiñ niẓâmı 'adl ile ḳâ'imdir.[85]

ṣan'at

dîde [دیده] ki göz demekdir, 'Arabcası 'ayn'dır [ع] ,[عین] ḥarfi murâd olunup dil [دل] **[16a]** lafẓıyla ḥâżırlanmış olursa 'adl [عدل] olur.

84 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "dayıya 'amucaya iltifât etme, her ikisi de ġam kederdir; ġam ise göñül güneşi ve ayı için buluṭdur" (yaprak no: 17).

85 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "sulṭâna gözüñü göñlüñü icrâ-yı 'adâlet içün dâ'ima ḥâżır bulundur, zîrâ bu laciverd semâ' çadır 'adâletiñ diregiyle ḳâ'imdir" (yaprak no: 18).

(22)

از مشاهیر جهان گر شاه رفت و میر ماند
میر را هم نام وی آید ز حق روزی پیام

müfredât

meşâhîr meşhûr'un cem'i // **mîr** *beg* ma'nâsına olduġu gibi *ölmek* ma'nâsına morden maṣdarından müştaḳḳ mîred mużâri'inden ṣîġa-i emrdir // **vey** *o* gibi ġâ'ib żamîri // **âyed** *gelmek* ma'nâsına olan âmeden maṣdarından fi'l-i mużâri' // **ḥaḳḳ** esmâ-i ilâhiyyedendir // **rûzî** rûz *gün*; "ye" vaḥdet içün; *bir gün* demek // **peyâm** peyġâm, peyġem, peyem gibi *ḫaber* ma'nâsına.

me'âli

cihânıñ meşhûrlarından şâh gitdi de beg ḳaldıysa bege de bir gün Ḥaḳḳ'dan adı ḫaberi gelür, ya'nî beg de şâh gibi mevte maḥkûm olacaḳdır.[86]

şan'at

meşâhîr [مشاهیر] lafẓından şâh [شاه] giderse mîr [میر] ḳalır, mîr lafẓı hem *beg* hem *öl* ma'nâsına olmaġla cinâs-ı tâmmdır.

(23)

بهر معنی دارد از صورت دل عارف فراغ **[16b]**
گرچه مائل می نماید از نگونساری لئام

müfredât

ma'nî buradaki ma'nâsı *rûḥânî, raḳîḳ, ḥissler* // **ṣûret** *ẓâhirî şekl* // **'ârif** *'irfân ile muttaṣıf olan ḥaḳîḳate esrâr-ı ulûhiyyete ḥaḳâ'iḳ-i eşyâya vuḳûf* // **ferâġ** *terk-i iştiġâl işden çekilmek* // **nigûnsârî** nigûn *altüst olmuş, ters dönmüş*; **sâr** ser gibi *baş* ma'nâsına; "ye" maṣdariyyet; *baş aşaġılıḳ*.

me'âli

'ârifiñ göñlü ma'nâ içün ṣûretden ferâġat eder, le'îm olanlar ise baş aşaġılıḳdan mâ'il görünürler; ya'nî ḥaḳîḳate kesb-i vuḳûf eden 'ârifler ẓâhir eşkâle göñül vermezler, ayaḳ ṭaḳımı olan kimseler de ḥaḳîḳate meyl eder gibi görünseler de onlarıñ ḥâli tersinedir.[87]

şan'at

'ârifiñ [عارف] dili, ya'nî ḳalbi ferâġ olur, kitâbetde ferâġdan [فراغ] farḳı yoḳdur; mâ'il [مائل] kelimesi nigûnsâr olursa, ya'nî baş aşaġı gelürse li'âm [لئام] olur.

86 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "meşâhîr-i 'âlemden pâdşâh gidip beg de beg ḳalırsa ehemmiyeti yoḳdur; oña da bir gün Ḥaḳḳ ṭarafından ismi üzerine bir ḫaber gelir" (yaprak no: 18-19).

87 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "'ârifleriñ göñlü ma'neviyyâta temâyül yüzünden ẓâhirî işlerden müstaġnîdir; gerçi alçaḳlar da 'ârif gibi mâ'il görünürler ise de ḥaḳîḳî degildir, tersi dönme mürteddir" (yaprak no: 19).

(24)

[17ᵃ] حال گرم و آتش وجد ار نماید هر دو روی
صوفی ار آرام گیرد باشد آن از وی حرام

müfredât

ḥâl *oluş, bulunuş, şûret, keyfiyyet* ve *şimdiki zamân, mâżî ile istiḳbâliñ arası*; ṣûfiyye ıṣṭılâḥında *muvaḳḳaten maẓhar olduḳları ceẕbe vecd* // **germ** *ṣıcaḳ* // **vecd** *bulmaḳ* ve *'aşḳ u muḥabbet*; ṣûfiyye ıṣṭılâḥında *kendini ġâ'ib edecek derecede 'aşḳ-ı ilâhîye ṭalmaḳ* // **ṣûfî** ibtidâ-i İslâm'da peyġamber-i 'âlî-şân 'aleyhi'ṣ-ṣalâtu ve's-selâm efendimiziñ ṣoḥbeti şerefine nâ'il olan ẕevât-ı kirâma ṣaḥâbe, rasûl-i Ekrem efendimize mülâḳî olmayıp da ṣaḥâbeniñ eṣer-i peyġamber-pesendânelerine pey-rev olan 'uẕamâ-yı ümmete tâbi'ûn, aṣḥâb-ı Rasûlu'llâh'a yetişmeyip tâbi'în ḥażerâtına mülâḳî olan aḫyâra da tebe'-i tâbi'în denirdi, tebe'-i tâbi'în devrinden ṣoñra nâs arasında merâtib ü meşâribde iḫtilâf yüz göstermege başladıġından ümmetiñ ḫavâṣṣına zühhâd 'ubbâd gibi ismler verilmeye başladı, bundan ṣoñra da bir ṭaḳım bid'atler ẕuhûruyla tefriḳa başladı, her fırḳa zâhid 'âbid kendilerinde bulunur iddi'âsına ḳalḳışdı, [17ᵇ] binâ'en-'aleyh ḳalbleri mâ-sivâ' muḥabbetinden ḫâlî ve nûr-ı 'irfân ile mâlî olan ẕevâta ṣûfî ismi verildi, bu ism ile ibtidâ' tesmiye edilen Ebû Hâşim eṣ-Ṣûfî el-Kûfî'dir ki târîḫ-i hicretiñ 150'nci senesine müṣâdifdir, ṣûfiyye tesmiyesinde muḫtelif ma'nâlara naẓaran ṣaff ṣûf ṣuffe ṣafâ ve ṣufûn kelimelerinden iştiḳaḳ ciheti mülâḥaẓa edilmiş ise de bu ismiñ ṣûfiyyeye laḳab olması daha ẓâhir görülür, ṣûfî ve taṣavvuf ḥaḳḳında tafṣîlât isteyen bu bâbda yazılan kitâblara mürâca'at edebilir // **er** *eger* // **ârâm** *ṭurmaḳ, eglenmek, yerleşmek, sükûn* ve *ḳarâr*.

me'âli

ḥâl ḥarâreti vecd âteşi her ikisi yüz gösterir de ṣûfî sükûn ṭutarsa, ya'nî 'aşḳu'llâh ve şevḳu'llâh ile ceẕbe ve vecd ḥâli ẓuhûr eder de sûfî sükûn ve ḳarâr üzre bulunur şevḳ ve heyecân göstermezse o ândan ḥarâm olur, ya'nî ṣûfîniñ bu ḥâli câmid ve sâkin bulunması ḥarâmdır; ḥażret-i Câmî bu beyt ile aṣḥâb-ı vecd ve ḥâle semâ'ıñ vücûbunu beyân u iş'âr buyuruyor.[88]

ṣan'at[89]

(25)

[18ᵃ] هست در کوی فنا هر جا زمستان مجمعی
هر که بگذشت از سر و پا زان مجامع یافت جام

müfredât

kûy *maḥalle* // **fenâ** beḳâ'nıñ żıddıdır; ṣûfiyye ıṣṭılâḥında *sâlikiñ ḥaḳîḳatde Allâh'dan başḳa mevcûd olmadıġını bilmesi, ondan soñra da bi'l-cümle eşyâyı ve kendiyi fânî görmesi*dir // **câ** cây gibi; *yer maḥall* // **mestân** *serḫoş* ma'nâsına olan mest'iñ cem'i; 'Arabcası sekrândır; sekr bir ġafletdir ki müskirâtdan bir şey içmek ve yâḫod yemekle 'aḳla ġâlib gelen muvaḳḳat bir sevincdir, serḫoşuñ sözleri ḳarışıḳ ayaḳları ṭolaşıḳ olur; ṣûfiyye ıṣṭılâḥında muḥabbet

88 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "kendisinde ceẕbe ḥarâreti, vecd âteşi ẓuhûr eden ṣûfî şevḳ ve vecde gelip de sükûnet gösterirse o ḥâl kendisine ḥarâmdır" (yaprak no: 20-21).

89 Boş bırakılmıştır.

maḳâmında olan ‘âşıḳlarda ba‘żen ẓuhûr eden ṭarab u neşâṭ ve sürûr u ibtihâcdır ki esrâr-ı ilâhiyye ifşâsına dâ’ir kelimât söyleten bir ḥâletdir // **mecma‘** cem‘den ism-i mekân; *ṭoplanılan maḥall*; âḫirindeki “ye” vaḥdet içün // **mecâmi‘** mecma‘’ıñ cem‘i // **câm** *ḳadeḥ*.

me’âli

[18b] ehl-i fenâ maḥallesinde her yer mestân-ı Ḫudâ’dan bir mecma‘ bir meclisdir başdan ve ayaḳdan, ya‘nî varlıġından geçen tecerrüd eden kimse o mecma‘lardan ḳadeḥ buldu, ya‘nî fenâ-fi’llâh aṣḥâbı meclisinde nûş edilen ‘aşḳ-ı ilâhî şarâbından içmek ârzûsunda bulunan sâlik ser u pâdan bi’l-cümle mâ-sivâdan geçmek gerek.[90]

şan‘at

mecâmi‘ [مجامع] kelimesi ser ü pâdan geçerse, ya‘nî başından mîm [م] ayaġından ‘ayn [ع] giderse câm [جام] ḳalır.

(26)

ز اول صبح ازل تا آخر شام ابد
دل زیاد غیر لب بستست قصد صیام

müfredât

evvel ma‘lûm // **ṣubḥ** *ṣabâḥ* // **şâm** *aḳşam* // **ezel** *mâżî cihetinden ġayr-ı mütenâhî zamân-ı muḳadderde varlıḳ* // **ebed** *müstaḳbel cihetinden nihâyet taṣavvur edilemeyen muḳadder zamânda varlıḳ* // **yâd** *taḏaḳḳur-ı żikr, ḫâtıra getürmek* // **bestest** “beste est” taḳdîrinde // **[19a] ḳaṣd** *‘azm-i niyyet* // **ṣıyâm** *oruc*.

me’âli

göñül ezel ṣabâḥından ebed aḳşamına ḳadar başḳasını yâd etmekden oruc ḳaṣdıyla dudaġını baġlamışdır, ḳapatmışdır; ya‘nî kâmil mü’miniñ ḳalbi Allâh’ıñ ġayrıdan mine’l-ezel ile’l-ebed ṣâ’im olmaḳ gerekdir.[91]

şan‘at

ṣubḥ [صبح] lafẓınıñ evveli ṣâd [ص], şâm [شام] kelimesiniñ âḫiri mîm [م], ṣan‘at i‘tibârıyla ikinci mıṣrâ‘daki dil [دل] ḳalb, ya‘nî sâd ile mîm’iñ ortası ziyâd [زیاد], ya‘nî yâ [یا] olunca ṣıyâm [صیام] ḥâṣıl olur.

(27)

صد کرم کرده مرائی بیش وز ترک ریا
گر برآن حرفی دو افزاید بود صدر کرام

müfredât

ṣad *yüz* // **kerem** *nefâset* ve *‘izzet* ve *şeref* ma‘nâsına; ḫasâset muḳâbilidir ve *cûd-ı seḫâ*’ya denir // **mürâ’î** *görülsün içün ‘ibâdet ve ḫayrâtda bulunmaḳ* ma‘nâsına olan riyâ’dan ism-i fâ‘il

90 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: “kûy-ı fenâniñ her yerinde bir serḫoş cem‘iyyeti vardır, kendinden geçen herkes o cem‘iyyetlerden bir ḳadeḥe nâ’il olmuşdur” (yaprak no: 21).

91 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: “göñül ezel ṣabâḥından edebiyyet aḫşamına ḳadar aḫyârıñ deñizinden ṣıyâm ḳaṣdıyla aġzını mühürlemişdir” (yaprak no: 22).

// **bîş** *ziyâde, fażla* // **ḥarfî** "yâ" vaḥdet içün; **ḥarfî do** *bir iki* **[19b]** *ḥarf* demek olur // **efzâyed** *artırmaḳ* ma'nâsına olan efzûden maṣdarından fi'l-i mużâri' // **ṣadr** *her şey'iñ muḳaddeminiñ a'lâsına ve evveli*ne denir ki baş ṭarafınıñ ve üst cânibiniñ fâtiḥası ve mebde'iniñ ibtidâsından 'ibâretdir // **kirâm** kerîm'iñ cem'i.

me'âli

mürâ'î yüz ve daha ziyâde kerem ve iḥsân eylemiş ne fâ'idesi var, ḥâlbuki o keremi üstüne bir iki ḥarf artırsa kerîmleriñ ṣadrı eñ ileride bulunanı olur.[92]

ṣan'at

ṣad kerem [صد كرم] cümlesine bir iki ḥarf ziyâde edilse, ya'nî bir re [ر] ḥarfi, kerem kelimesine bir elif [ا] 'ilâve olunsa ṣadr-ı kirâm [صدر كرام] olur, faḳaṭ bir iki ḥarf ta'bîr buyrulan "râ" ile "elif"iñ nereden alınup 'ilâve edilecegi nüktesini bulamadım, terk edilen riyâ [ريا] kelimesinden alınacaḳ gibi görülüyor.[93]

(28)

نیمی از هنگامهٔ گیتی رود از سلک جمع
گر نهد اهل دل بیرون ازان هنگامه گام

müfredât

[19b] nîmî nîm *yarım*; âḫirindeki yâ vaḥdet içün; **nîmî** *bir yarısı* demek olur // **hengâme** *cem'iyyet* ve *ma'reke* ma'nâsına // **gîtî** Fârisî kâf'ınıñ kesriyle *dünyâ* ve *cihân* ve *yer* ma'nâsına // **silk** *tel* ve *iplik* // **nihed** *ḳomaḳ, vaz' etmek* ma'nâsına olan nihâden maṣdarından fi'l-i mużâri' // **ehl** *ṣâḥib* ve *mâlik*, **dil** *ḳalb*; **ehl-i dil** *ṣâḥib-i dil* // **bîrûn** *dışarı* // **gâm** Fârisî kâf'ıyla *adım.*

me'âli

dünyânıñ cem'iyyetinden bir yarısı silk-i cem'den gider, bir[94] ehl-i dil o cem'iyyetden adımı dışarı ḳorsa, ya'nî "mevtu'l-'âlimi mevtu'l-'âlemi" feḥvâsınca bir cem'iyyetiñ bir ḳavmiñ içinde bulunan aṣḥâb-ı ḳulûbdan ehl-i kemâl bir ẕât ḫârice adım atarsa, ya'nî o ḳavm içinden gider żâyi' olursa o cem'iyyetiñ intiẓâmı bozulur demekdir.

ṣan'at

hengâme [هنگامه] lafẓından gâm [گام] kelimesi çıḳarsa yarısı gitmiş ve tertîbi bozulmuş olur, çûn ki hengâme altı ḥarfdir, gâm üç ḥarfdir ki yarısıdır, geri ḳalan üç ḥarf bir ma'nâ ifâde etmez.

92 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "mürâ'î yüz belki daha ziyâde kerem ve iḥsânda bulunur, ḥâlbuki riyâyı terk etmek ṣûretiyle keremine bir iki ḥarf daha 'ilâve etseydi ṣadr-ı kerem olurdu" (yaprak no: 23).

93 YB nüshasında bu cümleye ek olarak şu ibare mevcuttut: "yaḳışıġı bu" (yaprak no: 23).

94 "Bir" manasına gelen "yek" [يك] sözcüğü YB nüshadaki beyitte yer almasına karşın (yaprak no: 23) her iki nüshada da müfredât kısımlarında atlanmıştır. Aynı kelime divan neşrinde de yer almaktadır. bkz. Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü'ş-şebâb)*, 1:94.

(29)

مفضل دریا انامل هر کجا بگشاده دست **[20[a]]**

زان انامل بر کنار لجهٔ جودند انام

müfredât

mufżil mükrim vezninde ifżâl'den ism-i fâ'ildir ki aşlı fażl'dır; **fażl** *meziyyet-i ẕâtiyye, ma'rifet, kemâl, aḫlâḳ, 'aḳîde ṭoġruluġu*yla beraber *'ilm, dâniş, kerem, 'inâyet* ve *iḥsân* ma'nâlarınadır; burada **mufżil** *mükrim* ve *muḥsin* ma'nâsına // **deryâ** *deñiz* // **enâmil** *parmaḳ ucu* ma'nâsına olup **deryâ-enâmil** *cûd-ı seḫâda elleri deryâ gibi* demek olacaḳ // **lucce** *engin deñiz, deñiziñ dibi* // **cûd** *seḫâ*; âḫirinde "nd", "est"iñ cem'i // **enâm** *maḫlûḳât, nâs.*

me'âli

cûd u 'aṭâsı deryâ-yı bî-pâyân olan mufżil-i ḫaḳîḳî her nereye dest-i ḳadrin ve keremini güşâde ḳılmış ise ḫalḳıñ elleri o cûd u kerem deryâsınıñ kenârında müstaġraḳ-ı iḥsândırlar.[95]

şan'at

enâmil [انامل] lafẓınıñ kenârı enâm [انام] kelimesidir.

(30)

مدعی را سازد انفاس صلاح آموز دوست **[20[b]]**

مار را گرداند افسون فسون پرداز رام

müfredât

mudde'î da'vâ'dan ism-i fâ'il; *da'vâcı, iddi'â eden, nâ-ḥaḳḳ yere bir şey' ṭaleb eden* veyâ *esâssız bir ḥaḳḳ ve ṣalâḥiyyet da'vâsında bulunan* // **sâzed** *ḳılmaḳ, yapmaḳ, düzmek* ma'nâsına sâḫten maṣdarından fi'l-i mużâri' // **enfâs** *cigere alınup verilen hevâ, ṣoluḳ* ma'nâsına olan "nûn" ve "fâ"nıñ fetḥalarıyla nefes kelimesiniñ cem'idir // **ṣalâḥ** *bir şey'iñ iyi ve maṭlûb ve memdûḥ ṣûretde bulunması, iyilik*; **ṣalâḥ-âmûz** *iyilik ögreten* // **mâr** *yılan* // **gerdâned** gerden maṣdarınıñ müte'addîsi olan gerdânîden'den fi'l-i mużâri' // **efsûn** elifsiz olaraḳ **fusûn**; *siḥr, bügü, ruḳye* // **perdâz** *düzmek, ḳoşmaḳ, ârâste ḳılmaḳ* ma'nâsına perdâḫten maṣdarınıñ fi'l-i mużâri'i perdâzed kelimesinden emr ṣîġasıdır; isme lâḥıḳ olmaġla vaṣf-ı terkîbî olmuş; **fusûn-perdâz** *efsûn yapan, efsûn düzen, siḥr-bâz, bügücü, üfürükçü* // **râm** *yavaş, muṭî'* ve *enîs.*

me'âli

[20[b]] ṣalâḥ ögreten vâ'iziñ enfâsı, ya'nî mü'eṣṣir sözleri düşmanı dûst eder, naşıl ki efsûncunuñ efsûnu yılanı muṭî' ḳılar; teşbîh te'ṣîr ḫuṣûṣuna 'â'iddir.[96]

şan'at

mâr [مار] kelimesi dürülünce râm [رام] olur.

95 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "her parmaġı deryâ gibi olan bir mükrim nerede bir dest-i kerem açarsa insânlar o parmaḳlardan ḥâṣıl olan engin deñiziñ eṭrâfındadırlar." (yaprak no: 24).

96 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "efsûncunuñ efsûnu yılanı muṭî' ḳıldığı gibi ṣalâḥ ta'lîm eden insân yalancı düşmanı bile dûst eder" (yaprak no: 25).

(31)

چون بود همسایه را دیوار کوته عیب دان
دیدهٔ ناعاقبت بین داشتن بر طرف بام

müfredât

hem-sâye *ḳomşu* // **dîvâr** türkcede de *dîvâr* // **'ayb** ma'lûm // **dân** *bilmek* ma'nâsına olan dânisten maṣdarınıñ mużâri' dâned kelimesinden emr-i ḥâżır // **'âḳıbet-bîn** *ṣonu gören*; evvelindeki "nâ" nefy edâtıdır // **dâşten** *ṭutmaḳ* // **ṭaraf** *cihet* // **bâm** *ṭam*.

me'âli

ḳomşunuñ dîvârı ḳışa, ya'nî alçaḳ ise 'âḳıbet-bîn olmayan, işiñ ṣoñunu görmeyen gözü ṭam ṭarafına ṭutmaġı 'ayb bil; ya'nî **[21a]** ḳomşunuñ ḥarîmini görmek mümkün oluyor diye o ṭarafa 'aṭf-ı naẓar me'âyibdendir.[97]

ṣan'at

dîde [ديده] 'Arabcası 'ayn [عين] 'âḳıbetsiz olursa, ya'nî âḫirindeki nûn [ن] giderse 'ay [عي], bâm [بام] lafẓınıñ ṭarafı olan be [ب] ṭarafını ṭutarsa 'ayb [عيب] olur.

(32)

صورت ار باشد خشن هست اهل معنی را حسن
می نیفتد رخنه از دندانهٔ سین در حسام

müfredât

heşen 'Arabcada ḫuşûnet maṣdarından "ḫâ"nıñ fetḥi "şîn"iñ kesriyle ṣıfat olaraḳ *ġalîẓ* ma'nâsına ki *törpüsüz* ta'bîr olunur; Fârisîde **ḫeşen** çemen vezninde bir nev' sazlıḳdır, fuḳarâ' maḳûlesi ondan libâs ṭoḳuyup giyerler // **ḥasen** *güzel* // **mî neyufted** *düşmek* ma'nâsına olan uftâden maṣdarından fi'l-i mużâri'i ufted öñüne nûn-ı nâfiye gelerek "elif", "yâ"ya ḳalb olunur; **mî** ḥâl edâtı // **raḫne** *gedik* // **dendâne** dendân *diş* demekdir; âḫirinde hâ ile dişli olan **[21b]** şeylerde ḳullanılır, dendâne-i erre, dendâne-i sîn gibi // **ḥusâm** *ḳılınç*.

me'âli

ṣûret ve ẓâhir ḫuşûnetli olsa da ehl-i ma'nâ içün güzeldir; ḳılınc demek olan ḥusâm lafẓındaki dişlerden ṭolayı ḳılıncda bir gedik peydâ olmaz, ya'nî ma'nâ ve ḥaḳîḳat noḳṭa-i naẓarından müstaḥsen ve cevâhirdâr olanıñ sûret-i ẓâhirdeki ḫuşûneti ẕâtına bir ḫalel îrâṣ etmez.[98]

ṣan'at

ḫeşen [خشن] ile ḥasen [حسن] ṣûretde birdir.

97 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "dîvârı alçaḳdır diye 'âḳıbeti göremeyen bir göz içün ḳomşunuñ ṭamına baḳmaḳ 'aybdır" (yaprak no: 25).

98 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "'urefânıñ ḳaba ṣabalıġı ma'nen güzeldir, ḳılınc ma'nâsına olan ḥusâm kelimesindeki sîn'iñ dişleri ḳılıca saḳaṭlıḳ vermedigi gibi" (yaprak no: 26).

(33)

فرق عذرا را چو در بایست باشد تاج زر
وامق مفلس ضرورت پای دارد زیر وام

müfredât

ferḳ *baş tepesi* // **ʿaẕrâ** *bâkir ḳız* ki *ḳız oġlan ḳız* ta‘bîr olunur; bu beytde *Vâmıḳ’ıñ maʿşûḳası ismi*dir; Vâmıḳ ‘Aẕrâ, Leylâ Mecnûn, Ferhâd Şîrîn gibi ḥikâyesi meşhûr ‘âşıḳ u ma‘şûḳdur // **durr** *incü* // **bâyest** *gerek*, *żarûrî* ve *lâzımlı* demekdir.

me’âli

[22ᵃ] ‘Aẕrâ’nıñ başına incü gibi altun tâc lâzım olunca müflis Vâmıḳ bi’ż-żarûre ayaġını borc altında ṭutar.[99]

ṣan‘at

Vâmıḳ [وامق] lafẓınıñ ayaġı, ya‘nî ṣoñ ḥarfi olan ḳâf [ق] borc ma‘nâsına olan vâm [وام] kelimesiniñ altındadır.

(34)

جیست عاقل را فضیلت جمع گوهر های فضل
نیست جز غافل چو یابد آن گهرها انقسام

müfredât

çîst “çi” ile “est”den mürekkeb; *nedir* demek // **fażîlet** *ḳadr*, *meziyyet*, *hüner*, *maʿrifet*, *ʿilm ü ʿirfân* // **gevher** *elmâs ve sâ’ir ḳıymetli ṭaş*; ‘Arabcada cevher denir; âḫirinde “hâ” cem‘ edâtı // **coz** *ġayr*, *başḳa* // **ġâfil** *iḥtiyâṭsız*, *diḳḳatsiz*, *bî-ḫaber* // **yâbed** bulmaḳ ma‘nâsına olan yâften maṣdarından fi‘l-i mużâri‘ // **inḳisâm** *ayrılma*, *bölünme*, *ḳısm ḳısm olma*.

me’âli

beyt su’âl ve cevâblıdır; ‘âḳile fażîlet nedir; fażl u ‘ilm cevherlerini ṭoplamaḳdır; o cevherler inḳısâm bulursa ġâfilden başḳa degildir, **[22ᵇ]** ya‘nî fażl cevherlerini cem‘ edemeyen kimse ġâfildir.[100]

ṣan‘at

fażl [فضل] kelimesinde iki cevher, ya‘nî noḳṭa vardır ki ‘âḳıl [عاقل] lafẓında cem‘ olmuşdur, ikisi bir yerde ḳâf [ق] ḥarfindedir; ġâfil [غافل] kelimesinde ise inḳısâma uġramış, biri fe [ف] dîgeri ġayn [غ] ḥarfindedir.

99 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: “‘Aẕrâ’nıñ başına altun tâc lâzım, ‘âşıḳı olan müflis Vâmıḳ bi’ż-żarûre ayaġını borç altına şoḳar” (yaprak no: 27).

100 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: “‘âḳıl için ‘ilm ü fażîlet cevherlerini ṭoplamaḳ fażîlet ‘alâmeti, onları ṭaġıtmaḳ da ġaflet ‘alâmetidir” (yaprak no: 27).

(35)

بندها بگسسته است از هم دوات فضل را
دولتی باشد عجب گر یابد آخر التیام

müfredât

bend *bâġ*, *dügüm*; âḫirindeki "hâ" cem' edâtı // **bu'gsiste** *üzmek* ve *üzülmek* ma'nâsına olan gusisten maṣdarından ism-i mef'ûldür; evvelindeki "bâ" zâ'iddir // **ez hem** *birbirinden* // **devât** *yazı yazmaḳ üzre mürekkeb ve ḳalem ḳonacaḳ yeri olan ma'denden bir şekl-i maḫṣûṣda âlet ki belde ṭaşınır* ve divit denir; yalñız mürekkeb ḳomaya maḫṣûṣ olanına ḥoḳḳa derler // **devletî** âḫirinde "yâ" vaḥdet içün // **yâbed** *bulmaḳ* ma'nâsına olan yâften maṣdarından fi'l-i mużâri' // **iltiyâm** *yara ḳapanmaḳ*, *biri dîgerine ittiṣâl peydâ etmek*.

me'âli

[23a] fażîlet divitiniñ bendleri birbirinden üzülmüş, ṭaġılmışdır; nihâyet iltiyâm bulup birbirine ḳavuşur ise 'aceb bir devlet olur; faḍl u kemâl aṣḥâbınıñ kesb-i 'ilm ü fażîlet yolunda evvelce ḥâli perîşân olsa da ṣoñunda ta'accüb olunur derecede sermedî bir devlet ṣâḥibi olur demek olsa gerek.[101]

ṣan'at

devât [دوات] kelimesiniñ bendleri üzülmüşdür, ya'nî ḥarfleri muttaṣıl olmayup munfaṣıldır; âḫiri iltiyâm bulursa, ya'nî âḫirindeki te [ت] ḥarfi ittiṣâl peydâ ederse, üstündeki elif [ا] ḥarfine bitişik yazılırsa devlet [دولت] olur.[102]

(36)

این قصیده چیست قید دلربا کز روی هوش
دل ز خاصان یافته در سلک آن قید انتظام

müfredât

ḳaṣîde *on iki beytden faḍla ve maṭla'lı bir veznde söylenen şi'r*e derler; bu ḫuṣûṣda tafṣîlât ârzû eden ıṣṭılâḥât-ı edebiyyeden **[23b]** bâḥiṣ kitâblara mürâca'at edebilir // **ḳayd** *bağlamaḳ*, *rabṭ*, *bend* // **dil-rubâ** *göñül ḳapan*, *herkesi kendine meftûn eden* // **k'ez** "ki" ile "zi"den mürekkeb // **hûş** *'aḳl* // **ḫâṣ** 'âmm muḳâbili; *mümtâz ṣınıf*; âḫirinde "ân" cem' edâtı // **silk** *dizi*, *ṣıra*.

me'âli

bu ḳaṣîde nedir; göñül ḳapıcı bir ḳayddır ki idrâkleri ṭolayısıyla ḫâṣlarıñ ḳalbi o ḳaydıñ dizisine ṣıralanmışdır, ya'nî ma'nâsındaki leṭâfet ḫavâṣṣ-ı ümmetiñ ḳalbini ceẕb etmiş ve o ḳulûb-ı münevvere ḳaṣîdeniñ parlaḳ ebyâtı yerine geçmişdir.[103]

101 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "fażîlet divitleriniñ irtibâṭı çözülmüşdür; nihâyet iltiyâm bulup ḳavuşursa şâyân bir devlet olur." (yaprak no: 28).

102 YB nüshasında "bitişik yazılırsa devlet [دولت] olur" ifadesi "bitişeceginden devlet [دولت] şeklini alır" şeklindedir. (yaprak no: 28).

103 YB nüshasında bu kısım şu şekildedir: "bu ḳaṣîde nedir; dil-rubânıñ ḳaydıdır ki 'aḳl yüzünden göñül ḫâṣṣlardan o ḳaydıñ silkinde intiẓâm bulmuş, ya'nî bu ḳaṣîde ma'ṣûḳ-ı ḥaḳîḳatiñ bir ḳayd ve bendidir ki ḳalb 'aḳl cihetinden o ḳaydıñ ṣırasında ḫâṣṣân-ı ümmetden intiẓâm bulmuşdur; dil-rubâyı bile ḳayd u bend eden bu ḳaṣîde nedir ki onu añlayan ḫavâṣṣıñ göñlü daḫi o ḳayd u bende girmişdir" (yaprak no: 29).

ṣan‘at

ḳayd [قيد] kelimesine hûş [هوش] kelimesiniñ yüzü olan he [هـ] ḥarfiyle ḫâṣṣân [خاصان] lafẓınıñ dili, ya‘nî vasaṭı bulunan ṣad [ص] ḥarfi bulunursa ḳaṣîde [قصيده] olur.

(37)

از معانئ دقیق این نکتهٔ بی عد درو
هست دام و جمله دلها صید افتاده بدام

müfredât

[24a] ma‘ânî ma‘nâ’nıñ cem‘i; ma‘nâ *medlûl*, *mefhûm*, *bir kelime veyâ kelâmıñ ifâde etdigi şey’* // **daḳîḳ** *ince*, *ufaḳ*, *nâzik* // **nükte** *żımnen añlaşılan ince ve daḳîḳ ma‘nâ*, *bir söz ve ‘ibâreden istiḫrâc ve remz ü işâretle añlaşılan şey’*; cem‘i “nûn”uñ kesresiyle nikât’dır // **dâm** *ṭuzaḳ* // **ṣayd** *av*.

me’âli

ince ma‘nâlardan bu ṣayısız nükte[104] onda ṭuzaḳdır ve göñüller o ṭuzaġa av düşmüş, ya‘nî bu ḳaṣîdede münderic olan ma‘ânî-i daḳîḳadan müteḥaṣṣıl ṣayısız nükteler birer ṭuzaḳdır ki nükte-şinâs olan üdebâniñ göñülleri o dâma ṣayd olmuşlardır.[105]

ṣan‘at

ḳaṣîde [قصيده] lafẓında ṣayd [صيد] kelimesi orṭa yere düşmüşdür.

(38)

کرده دل از ظن و تخمین منتظم ارکان نظم
جامی آن را ساز طی ور خود بود معجز نظام

müfredât

ẓann *ṣanı*, *ṣanma*, *yaḳînen bilmeksizin aġleb-i iḥtimâl ile ḥükm etme*, *şübhe*, *tereddüd* // **taḫmîn** *ẓann ve ḳıyâs ile ḥükm etmek*, *ḳaṭ‘î olmayaraḳ aşaġı* **[24b]** *yuḳarı bir miḳdâr ve taḳrîbî bir ḥâl beyân etme* // **muntaẓam** *yolunda dizilmiş olma*; *düzgünlük* ve *tertîb* ma‘nâsına olan intiẓâm maṣdarından ism-i mef‘ûldur // **erkân** *bir şey’iñ en ṣaġlam ve muḥkem ṭarafı* ma‘nâsına olan rükn lafẓınıñ cem‘idir // **câmî** ḳaṣîde nâẓımının maḫlaṣıdır; ismi ‘Abdu’r-raḥmân, laḳabı Nûru’d-dîn, şöhreti Mollâ Câmî’dir; Ḫorâsân’ın Câm ḳaṣabasınıñ ḳurbunda Ḫarcird ḳaryesinde 817 târîḫinde ṭoġmuşdur; taḥṣîli Herât şehrindedir; faẓl u kemâli aḳṭâr-ı ‘âleme yayılmış ve ‘âlem-i İslâm’ıñ her ṭarafından ‘ulemâ’ ve üdebâ’ ṣoḥbetine cân atmışdır; ṭarîḳat-ı ṣûfiyyede Sa‘dü’d-dîn-i Kâşgârî ḥażretleri vâsıṭasıyla Behâ’ü’d-dîn-i Naḳşibend ḥażretlerine mensûb ‘ârif-bi’llâh bir veliyy-i âgâhdır; sulṭân Ḥüseyn Bayḳara ve vezîri ‘Alî Şîr Nevâyî kendilerine fevḳa’l-ġâye ḥürmetkâr idiler; Fâtiḥ Sulṭân Meḥmed Ḫân ile de muḫâberesi var idi; Fâtiḥ’iñ

104 Nüshalarda “nükte” olan kelimenin yerine divan neşrinde “ukde” [عقده] geçmektedir. bkz. Câmî, *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü’ş-şebâb)*, 1:94. Mecaz anlamıyla düşünüldüğünde “ince manaların yol açtığı çözülmesi zor düğümler” şeklinde çevrilebilir.

105 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: “o ḳaṣîdede daḳîḳ ma‘nâları ḥâvî ḥesâbsız nükteler vardır ki her biri bir ṭuzaḳdır ve bütün göñüllerde av gibi ṭuzaġa düşmüşdür” (yaprak no: 29).

da'veti üzerine Ḳonya'ya ḳadar gelmiş ise de o şırada Fâtiḥ'iñ irtiḥâli ḥażret-i Câmî'niñ 'avdetini îcâb etmişdir; ḥaccdan geldikden şoñra 898 târîḫinde 81 yaşında Herât'da irtiḥâl etmişdir; "ve men deḫalehu kâne âminen" âyet-i kerîmesi vefâtı târîḫine muṣâdifdir; **[25[a]]** "âh ez firâḳ-ı Câmî âh ez firâḳ-ı Câmî" mıṣrâ'ı da irtiḥâline târîḫdir; [106] külliyyât-ı eş'ârı ve bir ḫayli nâfi' âṯârı vardır; menâḳıb-ı 'âlîleri *Reşeḥât-ı 'Aynü'l-ḥayât* tercemesinde[107] ve sâ'ir terâcim kitâblarında mündericdir // **ṭayy** *ṣarma*, *bükme*, *ḥaẕf ve laġv etme*, *ḳaldırma* // **mu'ciz** *başḳalarını imtiṯâl ve müsâbaḳatdan 'âciz bıraḳan*.

me'âli

göñül naẓm u şi'r erkânını pek muntaẓam yapdıġını ẓann ve taḫmîn ediyor; ey Câmî, mu'cizniẓâm olsa da artıḳ onu ṭayy u terk eyle, naẓm ile uġraşmaḳdan vaz geç, ḳaṣîdeye ḫâtime çek.[108]

ṣan'at

ẓann [ظن] kelimesiniñ ḳalbi naẓ [نظ] olup taḫmîn [تخمين] kelimesiniñ ḳalbi, ya'nî ortasındaki ḫarfi mîm [م] ile naẓm olur.

(39)

شعر چه بود چشم عقل از جهل در شر دوختن
چشم عقل از جاهلی بر شر چه دوزی بر دوام

müfredât

şi'r luġatde *fehm*, *idrâk*, *añlama*; ıṣṭılâḥda *mevzûn ve muḳaffâ* **[25[b]]** *ve ma'nen güzel taḫayyülât ve taṣavvurâtı câmi' söz*; şi'r söylemek cehd ve taḫṣîl ile olmaz, isti'dâd-ı tabî'î ile olur; yalñız

'ilm ü şi'r ma'nâda murâdifler iken
bir midir şâ'ir-i nâdân ile dânâ-yı sühan[109]

çi buved *ne olur*, ya'nî *nedir* // **'aḳl** *düşünce ve añlama ḫâṣṣası*; insâna maḫṣûṣ olan ve efrâdda derecât-ı muḫtelifede bulunan ḳuvve-i ma'neviyye ki rûḥ gibi ḫalli müşkil bir mu'ammâ ve tamâmıyla fehm-i mâhiyyeti muḥâl bir şey'dir; türkcesi *uş*, Fârisîsi *hûş* ve *ḫıred* dir // **şerr** ḫayr muḳâbili; *kötülük*, *fenâlıḳ*, *kötü iş* // **dûḫten** *dikmek* // **dûzî** dûḫten maṣdarından dûzed mużâri'iniñ müfred muḫâṭabı.

106 Âli İmrân suresi 97 numaralı "Kim oraya girerse emniyet içinde olur" meâlindeki âyet-i kerîme ile zikri geçen beytin ebced değeri olan 898 sayısı, Akyürek'in belirttiği üzere aynı zamanda Molla Cami'nin (hicri) vefat tarihidir.

107 Fahrü'd-dîn Alî Sâfî'nin Nakşibendî tarikatına mensup şeyhlerin biyografisine dair h.909/m.1503'de kaleme aldığı Farsça eserdir. Akyürek'in tercümesi olarak bahsettiği eserin İbn Muhammed Şerîf el-Abbâsî tarafından yapılan 1291 basım tarihli matbu kitap olması muhtemeldir.

108 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "Câmî, göñül o ḳaṣîdeniñ her ṭarafını muntaẓam taḫmîn ediyorsa da herkesi 'âciz bıraḳacaḳ olmasına raġmen taṭvîlinden ṣarf-ı naẓar etmek evlâdır" (yaprak no: 31).

109 Bu beyit, Sünbülzâde Vehbî'nin Halîl Paşa'ya yazdığı sühan redifli kasidesinin 26. beytinden iktibastır. Vehbî'nin divanı için bkz. Sünbülzâde Vehbî, *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, çev. Ahmet Yenikale, 1. bs, 1 c. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Erişim Tarihi: Ocak 11, 2025. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0.

me'âli

beyt su'âl ve cevâblıdır; şi'r nedir; cehâlet ṭolayısıyla 'aḳl gözünü şerre dikmekdir; neden dîde-i 'aḳlı câhillikle dâ'imâ şerr üzre diker ṭurursun; ḥażret-i Câmî müretteb üç dîvânından başḳa *Yûsuf u Züleyḫâ*, *Ebsâl ü Selâmân*, *Leylâ vü Mecnûn* gibi ṣırf eş'ârdan 'ibâret niçe âṯâr bıraḳdığı ḥâlde bu beyt ile şi'ri şerre göz dikmek ile ta'rîf ve tavṣîf etmesi, tanẓîm-i eş'âra **[26[a]]** ḥaṣr-ı evḳât ile vaẓîfe-i 'ubûdiyyet ve taḥṣîl-i ma'rifetu'llâhda mütekâsil ve müteġâfil bulunmayı men' etmek istiyor.[110]

ṣan'at

şerr [شر] kelimesine göz, ya'nî 'ayn [ع] ḥarfi dikilirse, ya'nî ittiṣâl etdirilirse şi'r [شعر] olur.

(40)

آفت از خویش است بس باشد در غربت سرا
گوشهٔ بیخویشی و کنج سلامت و السلام

müfredât

âfet *belâ'*, *dâhiye*, *muṣîbet* // **ḫ͡îş** *kendi* ve *ḫışım* ma'nâsına // **bes** *yeter*, *kâfî*; **bes bâşed** *kâfî olur*, ya'nî *kâfîdir* demek // **der** *ḳapu* // **ġurbet** *ġarîblik*, *yabancılıḳ*, *yabancı yerlere gitme*, *seyâḥat*, *vaṭan ḫâricinde bulunma* // **serâ** *ev*, *ḫâne*, *serây* gibi // **bî-ḫ͡îşî** âḫirinde "yâ" vaḥdet; evvelinde "bî" selb içün // **konc** kâf-ı 'Arabî'niñ żammesiyle *gûşe, bucaḳ* ma'nâsına // **selâmet** *emniyyet*, *ḫavf ve endîşeden berî olmaḳ*, *ḳurtulma*, *ḫalâṣ* // **ve's-selâm** *işte o ḳadar* ma'nâsıyla baḫṣ nihâyetinde söylenir ta'bîrdir.

me'âli

[26[b]] âfet ve belâ aḳrabâ ve ta'alluḳdândır; binâ'en-'aleyh ġurbet eviniñ ḳapusı kendiliksiz, ya'nî bî-nâm u nişân kûşesi ve selâmet bucaġı olaraḳ kâfîdir; ḥażret-i nâẓım bu beyti ile de varlıḳ göstermekden ve şöhretden taḥẓîr buyuruyor.[111]

ṣan'at

bî [بی] kelimesiniñ kûşesi be [ب], selâmetiñ [سلامت] sîndir [س] ki bes [بس] olur.

***

[27[a]] ḳalem-i Remzî-i 'irfân-perver	yine meydâna getirdi bir eṣer
'ârif-i sırr-ı süḫan Câmî'niñ	nuṣḫ-ı manẓûmunı ki müşkil-ter
eyledi, terceme, îżâḥ etdi	verdi 'irfânımıza feyż-i diger
bir risâle bu faḳaṭ ma'nâda	pek derin 'ilme delâlet eyler
sa'yini eylesin Allâh meşkûr	olsun âṯârı cihânda ekṣer
yaşasın şâriḥ-i fâżıl bir çoḳ	eylesin böylece îṯâr-ı güher

Ṭâhirü'l-Mevlevî

110 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "şi'r dedigiñ çeşm-i başîreti cehâlet ṭolayısıyla şerre vaḳf etmekden başḳa nedir; niçün her zamân böyle yaparsın" (yaprak no: 31-32).

111 YB nüshasında ek olarak parantez içerisinde şu kayıt vardır: "Câmî, âfet olan şöhreti kendiñ da'vet etdiñ; ġurbet serâyı seniñ bulunmayacaġıñ emîn bir kûşedir ki saña kâfîdir, orası râḥat olur; ḥażret-i Câmî'niñ bu ḳaṣîdesini seyâḥatinde yapdığı añlaşılıyor" (yaprak no: 32).

Sonuç

Bu çalışmada temel olarak Molla Cami'nin *Fâtihatü'ş-şebâb* adını verdiği birinci divanında yer alan kırk beyitlik bir kasidesine son dönem Mevlevî dedelerinden Ahmed Remzi Akyürek tarafından *Lübb-i Fazîlet* adıyla yapılan izahlı tercümenin çeviri yazılı metni sunulmuştur. Mevlevî çevrenin önde gelen isimleri arasında yer alan Ahmed Remzi Akyürek, kültür ve edebiyat tarihimizde iz bırakmış bir isim olması yönüyle makalede ayrıca ele alınmış ve hayatının semeresi olan çalışmaları sıralanarak eserleri üzerinde bugüne değin yapılan akademik yayınlara işaret edilmiştir. İnceleme kısmında *Lübb-i Fâzîlet*'in adı ve telif tarihi üzerinde durulmuş, eserin nüsha özelliklerine detaylı olarak yer verilmiştir. Akyürek, Cami'nin kasidesinin her beytini sırasıyla müfredât, meâl, sanat alt başlıkları altında tercüme ve izah ettiği bir metot izlendiği için bu bölümler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Her beyti oluşturan kelimenin teker teker açıklandığı müfredât bölümünün ve beyitte ne denilmek istendiğini veren meâl kısımlarında bulunan sıra dışı uzunluktaki yorumların metne yer yer şerh mahiyeti kazandırdığı tespit edilmiştir. Akyürek'in her beyit için "sanat" bahsi açması ve kimi zaman ince ayrıntılara inerek lafız sanatlarını tespit etmeye çalışması, bu kasideyi şerh etmeye değer bulmasında büyük etkenlerden birinin, kasidenin izaha muhtaç mebzul miktarda lafız sanatı ihtiva etmesi olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Lübb-i Fazîlet metni neşredilirken tespit edilebilen MÜ (Marmara Üniversitesi) nüshası ile YB (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar) nüshaları dikkate alınmıştır. Bu iki nüsha dikkatle incelenmiş, bazı doğrudan ve dolaylı bazı karinelerden hareketle MÜ nüshasının müellif nüshası olduğunda karar kılınmıştır. Bundan hareketle *Lübb-i Fazîlet* neşrinde metin, daha önce bu eserden bahseden çalışmalarda söz konusu edilmeyen MÜ nüshasına göre kurulmuş, YB nüshası ise farklarda kullanılmıştır. Böylece Ahmed Remzi Akyürek'in eserleri ile Türkçedeki Molla Cami külliyatına ve Türkçe metin şerhi literatürüne bir eser daha kazandırılması amaçlanmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.
Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Câmî, Nûrüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *Dîvân-ı Câmî (Fâtihatü'ş-şebâb)*. Editör Alâhân Efsahzâd. C. 1. 2 c. Tahran: Merkez-i Mütâleât-ı İrânî, 1999.

Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 8. bs. 1 c. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.

Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Türk Şairleri*. Hazırlayan Numan Aytaş. 1. bs. 4 c. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2023.

Hüseyin Vassâf. *Remzinâme*. Hazırlayan Yakup Şafak. 1. bs. 1 c. Konya: Tekin Kitabevi, 2006.

İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü'ş-Şuarâ)*. 1. bs. 5 c. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2002.

Kara, İsmail. *İlk Rize Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi Rize Hadisesi - Hac Hatıraları*. 2. bs. 1 c. İstanbul: Dergah Yayınları, 2004.

Mazıoğlu, Hasibe. "Akyürek, Ahmed Remzi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2:304-5. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Olgun, Tahir. *Çilehâne Mektupları*. Hazırlayanlar Cemâl Kurnaz - Gülgün Erişen. 1. bs. 1 c. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. 2. bs. 5 c. İstanbul: Kitabevi, 2011.

Öztürk, Nuran. "Ahmet Remzi Dede (Akyürek) Hayatı (1872-1944) ve Tasavvufî/Edebî Yönü". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 1 (Haziran 2022): 345-381.

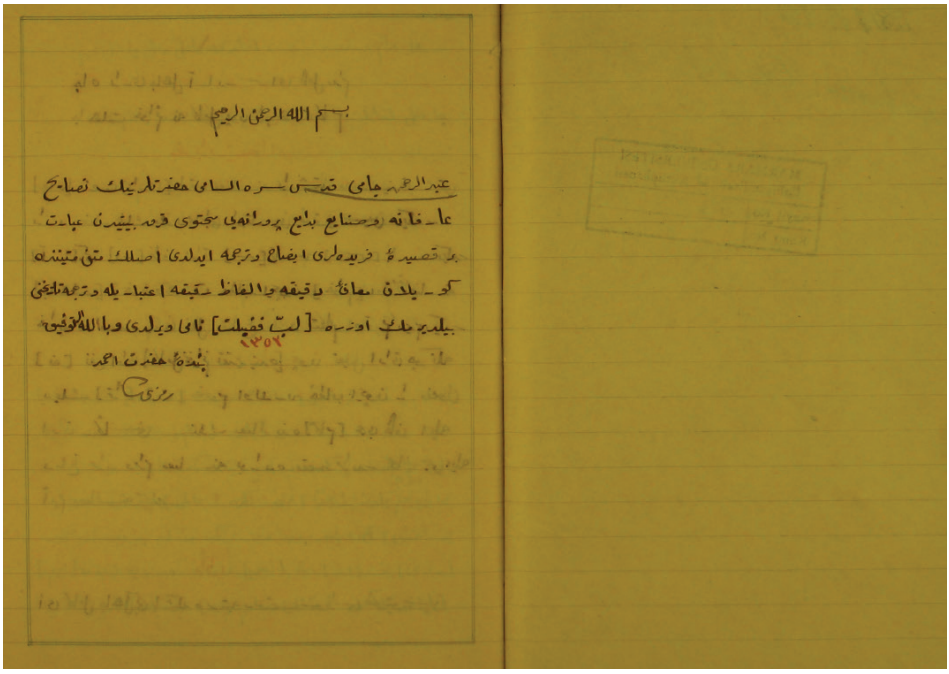
Sakar, Ekrem. "Türkçede Eş Biçimlilik Meselesi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, sy 23 (20 Mart 2021): 405-26. https://doi.org/10.30767/diledeara.823748.

Sünbülzâde Vehbî. *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Çeviren Ahmet Yenikale. 1. bs. 1 c. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017. Erişim Tarihi: Ocak 11, 2025. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0.

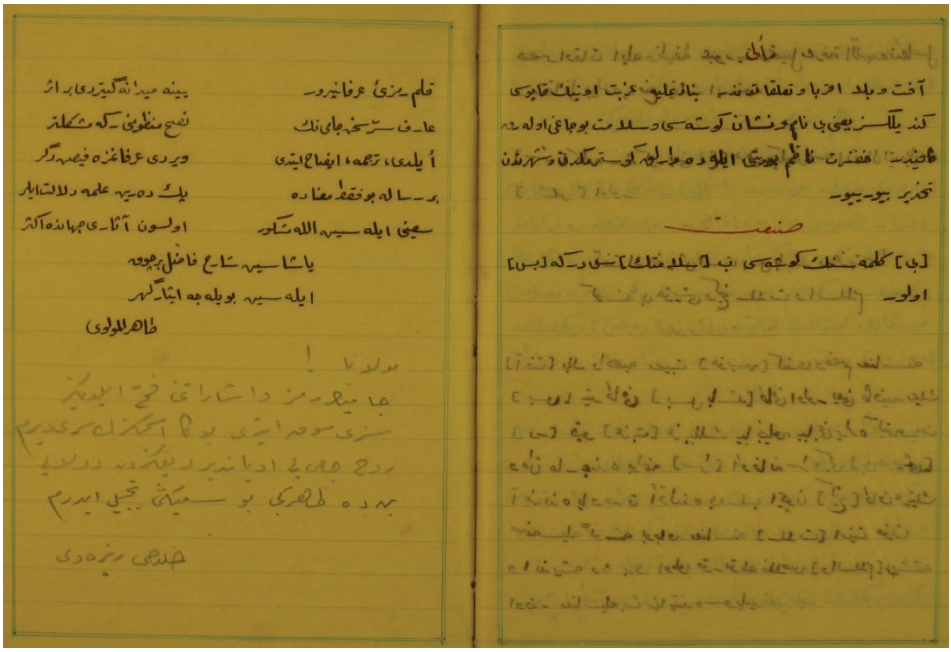
Yazar, Sadık. "Anadolu Sahasında Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği". Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Yavuz, Seyit. "Vâsıta'nın Molla Câmî Divânı Şerhi". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 12 (Eylül 2023): 207-226.

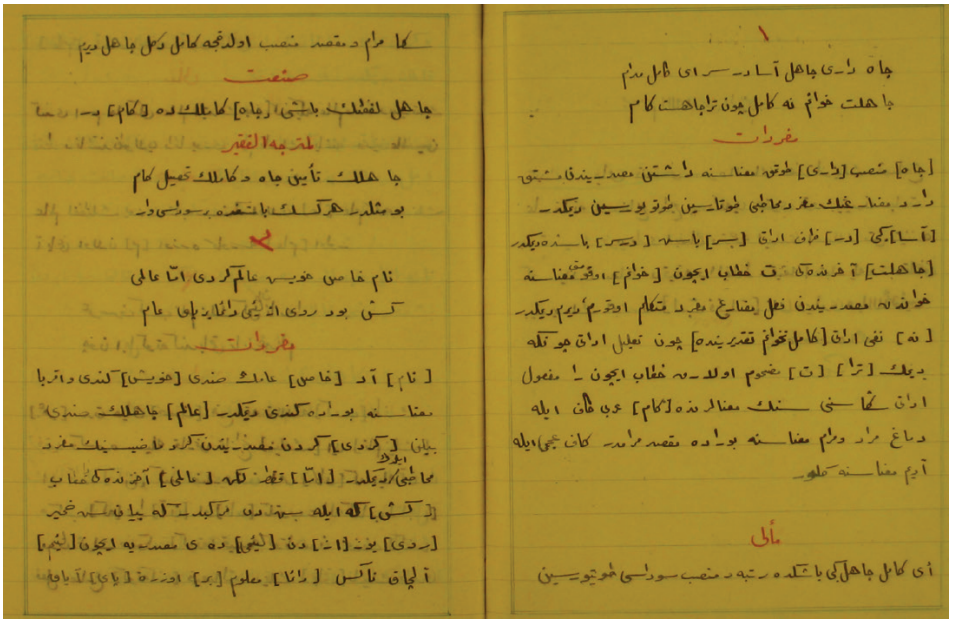
EKLER



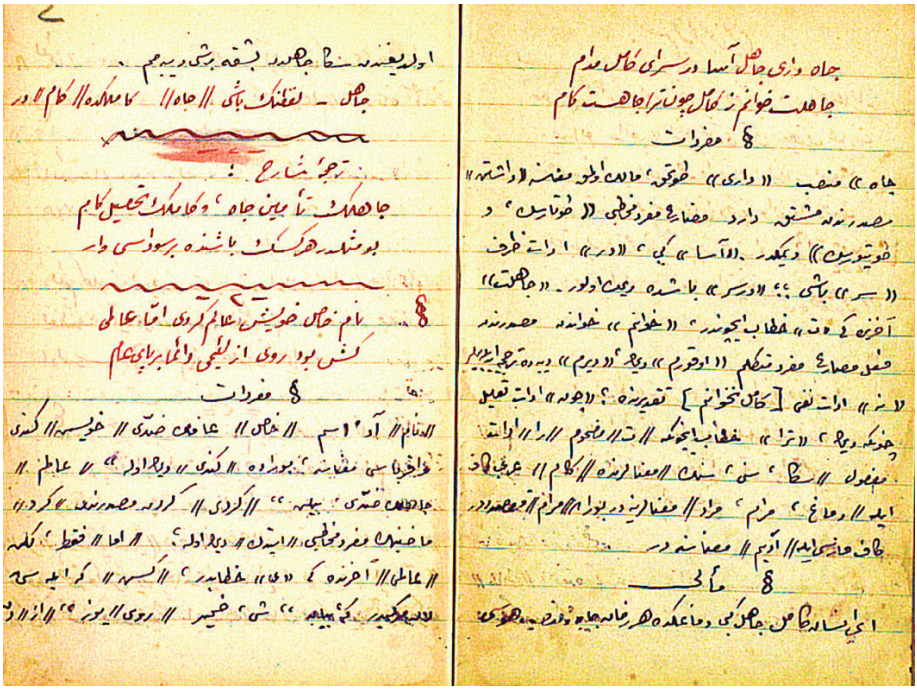
Ek 1: MÜ nüshasının 1a no'lu sayfası.



Ek 2: Tâhirü'l-Mevlevî'ye ait, MÜ nüshasının sonunda yer alan takriz.



Ek 3: MÜ nüshasının 1b no'lu sayfası.



Ek 4: YB nüshasının 1b no'lu sayfası.